

Modernleşme Sürecinde Osmanlı Taşrasında İftâ?: Uşak Müftüleri ve Müftü Hacı Mustafa Asım Efendi

BİRAY ÇAKMAK

Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türkiye
University of Usak, Faculty of Arts and Sciences, Türkiye
biray.cakmak@usak.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-9753-4313>

Öz

Modernleşme sürecinde kazalarda ilmiye sınıfı mensupları varlıklarını kadı/naib, müderris ve müftü olarak sürdürdü. Tanzimat Döneminden itibaren teşkil ve tayin edilen yeni kurum ve görevlilerle yetki ve işlevleri daraltılmakla beraber kaza idarelerinde etkili olmaya devam ettiler. Hukuki ve şer'î davalara yine kadılar/naibler baktı. Hatta 1860'lı yıllardan itibaren kurulan de'âvî meclislerine/bidayet mahkemelerine başkanlık yaptılar. Müderrisler geleneksel varlıklarını sürdüren medreselerde tedrisata devam etti. Müftüler ifta yetkisini kullanmayı sürdürdü. Kaza düzeyinde ilmiye sınıfı mensuplarını ele alan yeterince araştırma yapılmadığı gerçeğinin dikkate alındığı çalışmada 1808-1908 yılları arasında Uşak kazasında görev yapan müftüler kronolojik süreklilikte ele alınmış, görev sürelerine, değiştirilme sebeplerine ve mahalli rollerine odaklanılmıştır. 1885-1909 yılları arasında görev yapan müftü Hacı Mustafa Asım Efendi (1850-1918) ayrıntılı ele alınmış, eğitimi, işlevi ve azli üzerinde durularak ifta görevi dışındaki rolü ortaya konulmaya çalışılmıştır. Farklı arşivlerde mevcut belgelerindeki bilgilere dayanan çalışmada müftülerin II. Mahmut Döneminde (hs. 1808-1839) asli görevleri dışında kaza idaresiyle ilgili meselelerde taraf oldukları, çeşitli suihalleri sebebiyle sık sık azli edildikleri, nadir de olsa sürgünle cezalandırıldıkları, azillerinde ahalinin tertip ve takdim ettiği mahzarda dile getirdiği talep ve şikayetlerin etkili olduğu, görev sürelerinin sonraki yıllara göre daha kısa olduğu, bununla birlikte iki şahsın altışar defa müftü tayin edildiği, Tanzimat Döneminde öncesine göre daha uzun süre görev yaptıkları, suihali görülenlerin azledildikleri, II. Abdülhamit Döneminde (hs. 1876-1909) uzun süreli iki müftünün görev yaptığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uşak kazası, Müftü, Fetva, Şeyhülislam, Hacı Mustafa Asım Efendi, II. Abdülhamit.

***Iftā'* in the Ottoman Province in the Process of Modernization: Uşak Muftīs and Muftī Hacı Muştafā 'Āşım Efendi**

Abstract

During the modernization process, the 'ilmiyya class continued to exist in cities as qādis/nā'ibs, mudarrisēs and muftīs. Although their authorities and functions were reduced with the new institutions established and officials appointed after the Tanzimat period, they continued to be influential in the administration of districts (qaḏā). Legal and sharia cases were still handled by qādis. They even presided over the da'āwī councils/bidāyat courts established from the 1860s onwards. Mudarrisēs continued to teach in madrasas, which maintained their traditional education system. Muftīs continued to exercise the authority of iftā'. Taking into account the fact that not enough research has been conducted on the members of the 'ilmiyya class at the district (qaḏā) level, this study chronologically examines the muftīs who served in Uşak district between 1808-1908, focusing on their tenure, the reasons for their replacement, and their local roles. The muftī Hacı Muştafā 'Āşım Efendi (1850-1918), who served between 1885-1909, is analyzed in detail, focusing on his education, function, and dismissal, and his role outside of the iftā' duty is tried to be revealed. Based on the information in the documents available in different archives, the study reveals that the muftī was a party to the issues related to the administration of the districts during the Maḥmūd II period (r. 1808-1839), that they were frequently dismissed due to their various misdeeds, that they were rarely punished with exile, and that the demands and complaints expressed by the people in the documents they prepared and presented were effective in their dismissal. It has been determined that their terms of office were shorter than in the following years, however, two individuals were appointed as muftī for six times, they served longer in the Tanzimat Period than before, those who were found to be in bad behavior were dismissed, and two muftī served for a long time in the 'Abdulḥamīd II Period (r. 1876-1909).

Keywords: Uşak district, Muftī, Fatwā, Sheikh al-Islām, Hacı Muştafā 'Āşım Efendi, 'Abdulḥamīd II.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde teşkilat ve teşrifatta seyfiye (askeri zümreler), kalemiye (bürokratlar) ve medrese tahsilini usulüne uygun tamamlayarak icazetname ile mezun olanların meydana getirdiği ilmiye olmak üzere üç temel meslek grubu vardı. Osmanlı siyasal kültüründe askeri/yönetici kesimi oluşturan ilgili meslek grupları padişah adına devlet erkini merkez ve taşrada kullandı. İlmiye sınıfı başlıca mensupları kadılar, naibler, müderrisler ve müftülerdi.¹ Dini-hukuki danışmanlık hizmetlerini müftüler, eğitim-öğretim hizmetlerini müderrisler, yargılama hizmetlerini kadılar yerine getirdi.² İlmiye sınıfının başı Şeyhülislam idi. Şeyhülislamlık dini-hukuki fetva makamı olarak 828/1425 yılında ortaya çıktı.³ Temel görevi

¹ Mehmet İpşirli, "İlmiye," *DİA*, 22: 141; İlhami Yurdakul, *Osmanlı İlmiye Merkez Teşkilatı'nda Reform (1826-1876)*, 17; Mehmet İpşirli, "Nâib," *DİA*, 32: 312-313.

² Mehmet Bulut, "Osmanlı'dan Günümüze Müftülerin Seçimleri, Atanmaları ve Seçimlerinde Esas Alınan Eğitim Kriterleri," 84-85.

³ Mehmet İpşirli, *Osmanlı İlmiyesi*, 47.

dini, siyasi ve idari konularda Hanefi fıkhına göre fetva vermektir.⁴ Ahval-i şahsiye ve gündelik hayata dair de fetva verirdi. Payıtaht İstanbul müftüsü Şeyhülislam, vilayet, liva ve kaza merkezlerinde ifta yetkisini kullanan müftüler kenar müftüleriydi. Kenar müftüleri Şeyhülislamın "işâret-i 'aliyyesi" ile süresiz atanırdı. Görevinde suistimali görülen ve suçu sübuta eren müftüler azil ya da sürgün yoluyla cezalandırılırdı.⁵ Tanzimat Dönemi ile birlikte görev ve yetkileri arttırılan müftüler, fetva işi yanı sıra siyasi, adli, idari ve eğitim gibi alanlarda çok yönlü görevler üstlendi.⁶ Kazalarda kadılardan sonra ilmiye sınıfını temsil eden en önemli yetkili müftüydü. Müftü aynı zamanda kadının yardımcısıydı. Fetva vermek suretiyle kadının hüküm vermesine yardımcı olurdu. Fetva hüküm olmamakla birlikte hükmün verilmesinde etkiliydi.⁷ Müftü, kadı tarafından havale olunan şer'î davalara konu olan meselelere ve ahali tarafından yöneltilen dini sorulara cevap vermekle mükellefti. Ayrıca kazalardaki medreselerin imarına ve tedrisatın müderrisler tarafından layıkıyla yürütülmesine nezaret ederdi.⁸ Bir başka ifade ile

tedrîs-i 'ulûm-ı şer'îyye ile meşgûl veyâ 'ilm-i fıkhâ ziyâde intisâb ile ma'rûf zevâtdan mağhallerince 'ulemâ ve mütehayyızân-ı ahâli tarafından bi'l-intihâb vilâyât mecâlis-i idâresinden bâ-mazbağa inhâ olunarak mağâm-ı şenâveriden naşb ve yedlerine menşûr i'tâ idilürdi. Me'mûrîn-i şer'îyyeden buldukları gibi mağhalleri mecâlis-i idâresinde de a'zâ-yı tabî'iyeden olub vazîfeleri ahâlden emr-i 'ibâdât ve mu'âmelât-ı şer'îyyede taleb-i fetvâ ve hükkâm-ı şer'î taraflarından mürâfa'ât-ı şer'îyye üzerine istiftâ vukû'unda tahrîr-i mesâ'il-i müftâ-bihâ ile i'tâ-yı cevâb itmekdi.⁹

1. Uşak Kazası

Uşak 16. yüzyıldan itibaren Kütahya sancağına bağlı bir kaza olarak statüsünü muhafaza etti. Kütahya sancağı Anadolu eyaletine bağlı kaldı. Anadolu eyaleti 1825 yılına kadar varlığını sürdürdü. 1825 yılında Kütahya, Karahisarısahib, Sultanönü ve Ankara sancaklarından ibaret küçük bir idari birim haline getirildi.¹⁰ Kütahya sancağında 1833 yılında muhassıllık teşkilatı kuruldu. 1836 yılında Bursa, Kocaeli, Bolu, Karesi ve Eskişehir sancakları Hüdevendigâr müşirliği adı altında birleştirildi. Müşirliğe Ahmet

⁴ Mehmet İpşirli, "Şeyhülislâm," *DİA*, 39: 94.

⁵ Esra Yakut, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Müftülerle İlgili Gerçekleştirilen Hukukî Düzenlemeler," 36.

⁶ Hasan Telli, "Bulgaristan Lofça Müftülüğü (1834-1934)," 1052.

⁷ Fahrettin Atar, "Fetva," *DİA*, 12: 487-488.

⁸ Bulut, "Osmanlı'dan Günümüze Müftülerin Seçimleri, Atanmaları," 88.

⁹ Bu hususta 26 Temmuz 1896 tarihinde Şeyhülislamıktan Sadarete yazılan tezkire için bkz. BOA. A. MTZ. (04), 36/6, 4 Rebî'ül-evvel 1314 (13 Ağustos 1896), lef 5.

¹⁰ Mustafa Çetin Varlık, "Anadolu Eyaleti," *DİA*, 3: 144.

Feyzi Paşa getirildi. Kütahya ve Karahisarısahib sancakları feriklik olarak Hüdavendigâr müşirliğine bağlandı.¹¹ 1841 yılında Kütahya, Kocaeli, Bolu, Eskişehir, Karesi ve Karahisarısahib sancaklarından oluşan Hüdavendigâr eyaleti kuruldu.¹² Ekim 1864 tarihinde kurulan Tuna vilayetini müteakip eyaletler vilayetlere tahvil edilmeye başlandı. 1867 yılına gelindiğinde taşrada vilayet sayısı sekize yükselmişti. Haziran 1867 tarihinde Hüdavendigâr vilayeti dahil on iki vilayet daha kuruldu. Vilayet sayısı yirmiyeye çıktı. Karahisarısahib, Kocaeli, Karesi, Bursa ve Kütahya sancakları Hüdavendigâr vilayetine bağlandı.¹³ Uşak kazası eyalet/vilayet düzeyinde gerçekleşen düzenlemelerden statü bakımından fazla etkilenmedi. Kütahya sancağına bağlı kaza olarak varlığını sürdürdü.¹⁴

II. Mahmut Devrinde (hs. 1808-1839) Uşak kazası voyvoda tarafından idare edildi.¹⁵ Uşak kazası mukataat hazinesine bağlıydı.¹⁶ Vergi tahsili başta olmak üzere kaza idaresinden sorumlu olan voyvoda ehl-i örfe mensuptu.¹⁷ Kazada görev yapan ilmiye sınıfına mensup görevliler şer'î davalara bakan kadı ile ifta yetkisini kullanmak üzere kadı gibi Şeyhülislam tarafından atanan müftü idi. Kazada voyvoda, kadı ve müftü yanında nakibüleşraf kaymakamı, muhtar, imam, hatib, vaiz, müezzin vb. görev yaptı. Voyvodanın mülki-idari-mali, kadının şer'î-adli, müftünün dini yönü belirgindi. 1840 yılından itibaren kazayı üç yıl voyvoda gibi mali yönü belirgin muhassıl idare etti. Aynı zamanda muhassıllık meclisi teşkil edildi.¹⁸ Diğer görevliler büyük ölçüde varlığını sürdürdü. 1842 yılından itibaren muhassıllık kaldırıldı. Kaza idaresi müdüre tevdi edildi. Kaza/memleket meclisi teşkil edildi. Kaza

¹¹ Ela Özkan, "19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı (1839-1914)," (doktora tezi), 7.

¹² Mustafa Çetin Varlık, "Kütahya," *DİA*, 26: 583.

¹³ Biray Çakmak, *Taşra İdaresinde Osmanlı Merkezîyetçiliği Gediz'de Kaza İdaresi ve Sorunları*, 17-20.

¹⁴ Biray Çakmak, "Uşak Kazası'nda Mekânın Mülki-İdarî-Askerî-Adli-Ticarî Organizasyonu ve Mülki Nahiyelerin Yönetimi (1870-1908)," 49.

¹⁵ II. Mahmut Döneminde Hüseyin Ağa, Abdülkadir Ağa, Müftüzade Edhem Efendi ve Halim Ağa'nın Uşak'ta voyvodalık yaptığına dair bkz. BOA. HAT. 33318-B, 27 Cemâzî'e'l-evvel 1230 (7 Mayıs 1815); BOA. HAT. 33318, 29 Zî'l-hicce 1230 (2 Aralık 1815); BOA. HAT. 32582, 29 Zî'l-hicce 1232 (9 Kasım 1817); BOA. HAT. 26659, 29 Zî'l-hicce 1246 (10 Haziran 1831); BOA. A. MKT. MHM. 14/65, 30 Receb 1265 (21 Haziran 1849).

¹⁶ BOA. HAT. 25675, 5 Şafer 1225 (12 Mart 1810).

¹⁷ Voyvoda hakkında bkz. Erol Özvar, "Voyvoda," *DİA*, 43: 129-130.

¹⁸ 1840 yılında Uşak muhassıllığı Uşak ve Banaz kazalarından oluşmaktaydı. Muhassıl Ragıp Ağa idi. 1841 yılında Uşak muhassıllığı Kula muhassıllığına ilhak edildi. Ragıp Ağa'nın muhasebesi Kula meclisinde görüldü. 91342,5 kuruş fazla öşür vergisi tahsil ettiği anlaşıldı. 1 Eylül 1841 tarihli irade-i seniyye ile ihmal ve dirayetsizliği sebebiyle bir yıllığına Kütahya'ya nefy edilmesi, 91342,5 kuruş öşür vergisi fazlasının vergiden düşülerek ahaliye iade edilmesi emredildi (BOA. İrade. MVL, 27/440, 14 Receb 1257 (1 Eylül 1841)). Ragıp Ağa'nın Kütahya'ya sürgün edilmesi için Eylül 1841 tarihinde Hüdavendigâr eyaleti kaymakamına, de'âvî-i divan-ı hümayun nazırına ve Kütahya naibine hitaben emr-i âli yazıldı (BOA. C. ML. 641/26327, 29 Receb 1257 (16 Eylül 1841)). Ragıp Ağa "eyyâm-ı mübârekeye hürmeten" ve ailesi ve çocuklarına merhameten 20 Ocak 1842 tarihli irade-i seniyye ile affedildi (BOA. İrade. MVL. 33/567, 7 Zî'l-hicce 1257 (20 Ocak 1842)).

müdürünün başkanlık ettiği mecliste naib, müftü ve azalar yer aldı.¹⁹ Kaza müdürü varlığını 1867 yılına kadar sürdürdü. 1867 yılında vilayet sistemine geçildiği için kaza idaresinde değişiklikler yapıldı. İrade-i seniyye ile atanan kaymakam mülki idareci olarak merkezi idareyi temsil etti. Kaza idare meclisi teşkil edildi. Kaza bürokrasisi kısmen genişletildi. Kaza idare meclisi reisi kaymakam, tabii azaları naib, müftü, mal müdürü ve tahrirat katibi oldu. Kazadaki gayrimüslim varlığına bağlı olarak Rum metropolit vekili ile Ermeni marhasa vekili de tabii aza idi. Mecliste iki müslim, bir Rum ve bir Ermeni müntehap (seçilmiş) aza da yer aldı.²⁰

2. II. Mahmut Döneminde Uşak Müftüleri

Uşak voyvodalığı 16 Şubat 1809 tarihinde hassa hasekilerinden Hüseyin Haseki'ye ihale olundu. Ancak Hüseyin Haseki ahali ile imtizac edemediği için yerine Curazade Mehmet Bey tayin edildi. Kısa süre sonra Curazade Mehmet Bey vefat etti. Nasuhzade Nasuh voyvoda olarak adamını göndererek kazayı zaptetti. Karaosmanzade Hacı Hüseyin Ağa da adamlarını göndererek Nasuhzade Nasuh'un voyvoda olarak gönderdiği kişiyi kazadan tard etti. Yerine Akhisar ayanı Zeynelzade Hacı Ali Efendi'yi tayin etti.²¹ Kısaca Curazade Mehmet Bey'in vefatından sonra Uşak voyvodalığı Karaosmanzade Hacı Hüseyin Ağa ile Nasuhzade Nasuh arasında çekişme konusu oldu. Ahalinin bir kısmı Nasuhzade Nasuh'un gönderdiği kişiyi, bir kısmı Karaosmanzade Hacı Hüseyin Ağa'nın gönderdiği Akhisar ayanı Zeynelzade Hacı Ali Efendi'yi istedi. Taraflar arasında ortaya çıkan husumeti bertaraf etmek için Uşak'a İstanbul'dan mutedil bir voyvoda tayin edilmesi için hatt-ı hümayun çıktı.²² Uşak voyvodalığına Aralık 1809 tarihinde Osman Ağa atandı.²³ Osman Ağa İstanbul'dan hareketle kaza sınırına geldi. Konakçısını Dumlupınar köyüne gönderdi. Dumlupınar köyü muhtarı Şaban Ağa, konakçısına Karaosmanzade Hacı Hüseyin Ağa'nın emri gereği Osman Ağa'ya

¹⁹ BOA. ML. VRD.d., 803, 29 Zî'l-ıhicce 1258 (31 Ocak 1843), 2, 93. 2 Ağustos 1847 tarihinde Uşak meclisinde müdür Seyyid Osman Nuri Efendi, naib Seyyid Mehmet Esad Efendi, müftü Mehmet Emin Efendi ile altı aza vardı (BOA. MVL. 16/31, 25 Şa'bân 1263 (8 Ağustos 1847), lef 2).

²⁰ Eylül 1867 tarihinde Uşak kaymakamlığına Ali Bey atandı (BOA. MVL. 740/52, 5 Şa'bân 1284 (2 Aralık 1867), lef 1; BOA. DH. MKT. 1317/19, 18 Receb 1288 (3 Ekim 1871)). 1871 yılında kaymakam Ali Rıza Bey, naib Mehmet Ataullah Efendi, müftü Buğdaylızade Hoca Mustafa Asım Efendi, mal müdürü Mehmet Efendi ve tahrirat katibi Rıza Efendi idi. Kaza idare meclisi reisi mülki kaymakam Ali Rıza Bey, tabii azaları naib, müftü, mal müdürü ve tahrirat katibi, müntehap azaları İsmail Ağa ve Hacı Hüseyin Bey idi (1871-1872/h.1288 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, 76-77). 1885 yılında kaza idare meclisi reisi mülki kaymakam Mehmet Memiş Fevzi Efendi, tabii azaları müftü Hafız Ahmet Nuri Efendi, naib Mehmet Hayri Efendi, mal müdürü Mehmet Efendi ve tahrirat katibi İsmail Kemal Efendi, müntehap azaları Hacı Mustafa Ağa, Hacı Kostanti Efendi, Hacı Mustafa Bey ve Hacı Agop Efendi idi (1884-1885/h.1302 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, 527).

²¹ BOA. HAT. 31790-A, 10 Muḥarrem 1225 (15 Şubat 1810).

²² BOA. HAT. 34155, 29 Zî'l-ıhicce 1225 (4 Şubat 1811); BOA. HAT. 31688, 17 Zî'l-ka'de 1224 (24 Aralık 1809).

²³ BOA. HAT. 31790-D, 9 Muḥarrem 1225 (14 Şubat 1810).

reddettiklerini bildirdi. Osman Ağa'yı Dumlupınar köyüne sokmadı. Osman Ağa'ya Karaosmanzade Hacı Hüseyin Ağa tarafından mansub Bölükbaşı Akhisar ayanı Zeynelzade Hacı Ali Efendi'nin voyvodaları olduğunu bildirdi. Maiyetine kılavuz vererek Osman Ağa'yı Sincan kazasında Güney köyüne gönderdi. Osman Ağa Güney köyünde bulunduğu esnada adamı ile Zeynelzade Hacı Ali Efendi ve Uşak kadısına Uşak voyvodası tayin edildiğini bildirdi. Güney köyünde üç gün ikamet etti. Bu esnada Uşak ahaliyi voyvoda konağı önünde toplandı. Osman Ağa'yı istemediklerine dair mahzar²⁴ tertip etti. Ahalinin tanzim ettiği mahzar, kaime ve arz ile Osman Ağa'ya gönderildi. Kaza idaresinde ortaya çıkan fesadı Zeynelzade Hacı Ali Efendi, Uşak müftüsü Müftüzade Seyyid Osman Efendi ve vücuhtan Ahi Baba tertip etti.²⁵ Bu esnada Zeynelzade Hacı Ali Efendi'nin kazada 1500 kişiden fazla delil²⁶ ve tüfekçisi vardı. İddiaya göre bunlar vasıtasıyla ahaliye zulm ve teaddi etmekteydi. Osman Ağa voyvodalığına gösterilen muhalefetin bertaraf edilmesi için Karaosmanzade Hacı Hüseyin Ağa'nın bendesine, Uşak kadısına ve belde vücuhtan hitaben emr-i âlî yazılmasını İstanbul'dan talep etti.²⁷ Ancak bir netice alamadı. 12 Mart 1810 tarihinde azledildi. Uşak Mukataasının Darbhâne-i Âmire'ye bağlanarak yerine yeni voyvoda tayin edilmesi II. Mahmut tarafından hatt-ı hümayun ile emredildi.²⁸ Kısa süre sonra Hacı Salih Ağa voyvoda tayin edildi.²⁹ Müftü Müftüzade Seyyid Osman Efendi, İstanbul'dan atanan voyvodaya gösterilen muhalefeti tahrik ettiği ve ahali arasına fesat soktuğu için Salih Ağa'nın voyvoda tayin edilmesi üzerine firar etti. Firarına dair ahalinin tanzim ve takdim ettiği mahzar ve Uşak kadısının arzı üzerine azledildi. Yerine Mayıs-Haziran 1810 tarihinde kendisinden önce müftü olan Seyyid Ömer Efendi tayin edildi. Seyyid Ömer Efendi'nin müftülüğü de kısa sürdü. 15 Ağustos 1811 tarihinde görevden alındı. Yerine Müftüzade Seyyid Osman Efendi tekrar atandı. Müftüzade Seyyid Osman Efendi 12 Haziran 1812 ve 14 Kasım 1812 tarihlerinde görevinde ibka edildi. Ancak 1813 yılında tekrar firar etti. Ahalinin mahzarı ve Uşak kadısının arzı ile firar ettiğinin ihbar edilmesi üzerine azledildi. Yerine 29 Temmuz 1813 tarihinde Mehmet Efendi atandı. Ancak Mehmet

²⁴ Mahzar/arz-ı mahzar/mahzar-ı umumi, birden fazla kişinin talep, teşekkür ve şikayetlerini resmi makamlara ulaştırmak amacıyla tanzim ve takdim ettiği toplu dilekçe niteliğinde belgedir (Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, 315-321; Mehmet İpsirli, "Mahzar," *DİA*, 27: 398-401).

²⁵ BOA. HAT. 31790-B, 16 Muharrem 1225 (21 Şubat 1810).

²⁶ Deli/delil, 1775-1829 yılları arasında taşrada görev yapan idareciler maiyetinde müstahdem süvari ve piyade askeri zümre mensuplarına denirdi (Abdülkadir Özcan, "Deli," *DİA*, 9: 133-134).

²⁷ BOA. HAT. 31790-E, 29 Zî'l-hicce 1225 (25 Ocak 1811); BOA. HAT. 31790-D, 9 Muharrem 1225 (14 Şubat 1810).

²⁸ BOA. HAT. 25675, 5 Şafer 1225 (12 Mart 1810).

²⁹ BOA. HAT. 51374, 29 Zî'l-hicce 1227 (3 Ocak 1813).

Efendi'nin müftülüğü de uzun sürmedi. Uşak kadısının arz ile Şeyhülislamlığa iktidarsızlığını ihbar etmesi üzerine azledildi. Yerine 25 Kasım 1813 tarihinde selefi Müftüzade Seyyid Osman Efendi üçüncü defa atandı.³⁰ Müftüzade Seyyid Osman Efendi 6 Haziran 1815 ve 15 Mart 1818 tarihlerinde görevinde ibka edildi. Ancak 1818 yılında suihali sebebiyle azledildi. Boyacızade Seyyid Ali Efendi 24 Nisan 1818 tarihinde müftü tayin edildi. Boyacızade Seyyid Ali Efendi Uşak kadısının arzları üzerine 8 Şubat 1820 ve 10 Mart 1821 tarihlerinde görevinde ibka edildi. 1821 yılında ahalinin mahzarı, kadının arzı ile suihareketleri Şeyhülislamlığa bildirildi. Bu sebeple 28 Mart 1821 tarihinde azledilerek yerine selefi Müftüzade Seyyid Osman Efendi tayin edildi.³¹ Müftüzade Seyyid Osman Efendi 6 Nisan 1821, 31 Temmuz 1821 ve 3 Şubat 1822 tarihlerinde ahalinin mahzarları ve Uşak kadısının arzları üzerine görevinde ibka edildi. Ancak 1822 yılında ahalinin mahzarı, Uşak kadısının arzı üzerine azledildi. 30 Mart 1822 tarihinde yerine seleflerinden Seyyid Ömer Efendi tayin edildi. Seyyid Ömer Efendi 8 Aralık 1822 tarihinde görevinde ibka edildi. 1823 yılında Uşak kadısı ilam ile "umür-ı fetvâya 'adem-i idâresini" Şeyhülislamlığa bildirdi. Uşak kadısı aynı zamanda Uşak sakinlerinden Müftüzade Seyyid Osman Efendi'nin ehliyet ve istihkakını Şeyhülislamlığa bildirdi. Anadolu eyaleti valisi de tahriratla Müftüzade Seyyid Osman Efendi'nin müftü tayin edilmesi gerektiğini Şeyhülislamlığa inha etti. Neticede Seyyid Ömer Efendi azledilerek yerine 26 Temmuz 1823 tarihinde Müftüzade Seyyid Osman Efendi atandı.³² Müftüzade Seyyid Osman Efendi 23 Ekim 1823 tarihinde görevinde ibka edildi. Uşak kadısı 11 Ocak 1824 tarihinde Şeyhülislamlığa iyi halini bildiren ilam gönderdi. 17 Haziran 1824 tarihinde görevinde tekrar ibka edildi. Şeyhülislamlıktan mektubu Anadolu eyaleti valisi vezir Hacı Derviş Paşa'nın kapıçuhadarı Hacı İsmail Ağa'ya verildi.³³ Anadolu eyaleti valisi vezir Hacı Derviş Mehmet Paşa Müftüzade Seyyid Osman Efendi'nin kendi halinde "umür-ı fetvâ ile meşğul olmayıb fuķârâya dâ'imâ zulm ve te'addî" ettiğini, verdiği fetvalardan külliyetli akçe aldığını, başka rezilliklere yeltendiğini, azledilerek "li-ecli't-te'dîb" nefy edilmesi gerektiğini Şeyhülislamlığa bildirdi. Şeyhülislam Mekkizade Mevlana Mustafa Asım Efendi Karahisarısahib'e "nefy ve iclâ" edilmesi için fermanı yazılması gerektiğini Sadrazama bildirdi. Mart-Nisan 1825 tarihli fermanla Divan-ı Hümayun çavuşu mübaşeretıyla Karahisarısahib'e sürgün edilmesi emredildi. Fermanla Anadolu eyaleti valisi vezir Hacı Derviş Mehmet Paşa'ya Divan-ı Hümayun çavuşuna teslim

³⁰ İSTM. MŞH. DFT1.d., 35, 232.

³¹ İSTM. MŞH. DFT1.d., 35, 232.

³² İSTM. MŞH. DFT1.d., 35, 232.

³³ İSTM. MŞH. DFT1.d., 35, 232.

edilerek Karahisarısahib'e gönderilmesi emredildi. Aynı fermanla Karahisarısahib naibine de Karahisarısahib'te "nefyen mekş ve iķāmet" ettirilmesi emredildi.³⁴ Kısa süre sonra Karahisarısahib'e çavuş mübaşeretıyla sürgün edildi. Karahisarısahib naibi Nisan 1825 tarihinde kasabada ikamet ettirildiğini Şeyhülislamığa bildirdi. Karahisarısahib ulema, suleha, eimme, huteba, meşayih ve sadatı Temmuz 1825 tarihinde naibe takdim ettikleri mahzarda hasta, ihtiyar, aciz ve kalabalık aile nüfusuna sahip olan Müftüzade Seyyid Osman Efendi'nin hastalığının günden güne arttığını, ailesinden ayrı kaldığı için son derece muzdarip ve perişan olduğunu, merhamet ve şefkate muhtaç bulunduğunu belirterek affedilmesine dair ferman verilmesini istirham etti.³⁵ Naib 19 Temmuz 1825 tarihinde arz ile talebi Şeyhülislamığa bildirdi.³⁶ Şeyhülislam Mekkizade Mustafa Asım Efendi affedilmesi için Sadrazamdan emr-i āli rica etti. 27 Ağustos 1825 tarihinde Sadrazam, Şeyhülislamın "işāret-i 'āliyyesi" gereği "afv ve iķlāķı" için buyuruldu yazdı.³⁷

Müftüzade Seyyid Osman Efendi'nin Karahisarısahib'e sürgün edilmesi üzerine yerine 23 Nisan 1825 tarihinde "hüsn-i hāli inhā" olunan Bozkuşlu Seyyid Ömer Efendi tayin edildi. Ancak görevi kısa sürdü. Zira ahali mahzar, kadı arz ile suihalini Şeyhülislamığa bildirdi. Aynı zamanda selefi Müftüzade Seyyid Osman Efendi'nin "hüsn-i hāli"ne dair ahali mahzar, kadı ilam ile Şeyhülislamıği bilgilendirdi. Neticede Seyyid Ömer Efendi azledilerek yerine 2 Mayıs 1826 tarihinde Müftüzade Seyyid Osman Efendi atandı.³⁸ Müftüzade Seyyid Osman Efendi ahalinin mahzarları, kadının arzları üzerine 10 Kasım 1826 ve 3 Mart 1829 tarihlerinde görevinde ibka edildi. Ancak kısa süre sonra suihalini Uşak kadısının arz, Uşak voyvodasının tahrirat ile Şeyhülislamığa bildirmesi sebebiyle azledildi. Müftüzade Seyyid Osman Efendi azledildikten sonra kendi halinde durmadı. "İhlāl-i nizām-ı bilāda dā'ir hılāf-ı rızā-yı pādişāhī harekete" başladı. Uşak kadısı menfi durumunu Şeyhülislamığa bildirdi. Şeyhülislam 20 Eylül 1829 tarihinde "li-ecli't-te'dīb" Güzelhisar'a sürülmesini Sadarete ifade etti. Sadaret Şeyhülislamın "işāret-i 'āliyyesi" gereği 20 Eylül 1829 tarihinde buyuruldu yazdı. Divan-ı Hümayun'dan fermanı yazıldı.³⁹ Akabinde Güzelhisar'a nefy edildi. Kısa süre sonra Uşak voyvodası kapıcıbaşı Hacı Ömer Ağa Sadarete gönderdiği mektupta Müftüzade Seyyid Osman Efendi'nin müfsid ve müteharrik olduğu

³⁴ BOA. C. ADL. 69/4167, 25 Zīl-ħicce 1240 (10 Ağustos 1825), lef 3. Ayrıca bkz. Mehmet Güneş, "1822-1830 Yılları Arasında Afyon'da İlmîye Sınıfına Mensup Yöneticiler," 99.

³⁵ BOA. C. ADL. 69/4167, 25 Zīl-ħicce 1240 (10 Ağustos 1825), lef 1.

³⁶ BOA. C. ADL. 69/4167, 25 Zīl-ħicce 1240 (10 Ağustos 1825), lef 2.

³⁷ BOA. C. ADL. 69/4167, 25 Zīl-ħicce 1240 (10 Ağustos 1825), lef 3.

³⁸ İSTM. MŞH. DFT1.d., 35, 232.

³⁹ BOA. C. ZB. 18/867, 21 Rebī'ü'l-evvel 1245 (20 Eylül 1829), lef 1.

ve uygunsuz hareketleri bulunduğu için Güzelhisar'a sürgün edildiğini, Güzelhisar'da kendi halinde durmadığını, Kalu isimli şakiye katiplik ederek fesadını sürdürdüğünü, iyi haline dair umumi mahzar tertip ettirip İstanbul'a takdim ettirmeye çalıştığını, suihalinin duhancısının ifadesinden anlaşıldığını ifade etti. Hüsn-i haline dair tanzim ve takdim ettirdiği umumi mahzara itibar edilmemesi gerektiğini, "li-ecli'l-işlâh" Güzelhisar'dan daha uzak bir yere tekrar sürgün edilmesi gerektiğine dair Uşak ahalisinin rica ve niyazda bulunduğunu belirtti.⁴⁰

Müftüzade Seyyid Osman Efendi'nin azlinden sonra yerine 22 Ağustos 1829 tarihinde Seyyid Ömer Efendi tayin edildi. Seyyid Ömer Efendi Uşak kadısının ilamı üzerine 27 Mayıs 1833 tarihinde görevinde ibka edildi. 1833 yılında hacca gittiği için görevini bıraktı. Yerine Uşak kadısının ilamı, Kütahya müteselliminin⁴¹ inhası üzerine 7 Kasım 1833 tarihinde esbak müftü Boyacızade Seyyid Ali Efendi atandı. Boyacızade Seyyid Ali Efendi dersle meşgul olduğu için görevden alındı. Yerine 27 Ocak 1835 tarihinde Uşak kadısının ilamı, Kütahya müteselliminin inhası üzerine sabık müftü Seyyid Hacı Ömer Efendi tayin edildi. Seyyid Hacı Ömer Efendi vefat ettiği 8 Ocak 1842 tarihine kadar görevde kaldı.⁴²

3. Tanzimat Döneminde (1839-1876) Uşak Müftüleri

Seyyid Hacı Ömer Efendi'nin yerine ehliyet ve liyakati Kütahya livası meclisi mazbatası ve Kütahya defterdarının inhası ile bildirilen ve tayin edilmesi istenen müsevvidi/katibi Abdülkerim Efendi 8 Ocak 1842 tarihinde atandı. Abdülkerim Efendi 1843 yılında hacca gitti. Bu sebeple yerine Uşak kadısının ilamı, Kütahya livası meclisinin mazbatası üzerine 20 Eylül 1843 tarihinde ehliyeti beyan edilen Seyyid Hafız Mehmet Seyfi Efendi tayin edildi. Seyyid Hafız Mehmet Seyfi Efendi Uşak kadısının ilamı ve Kütahya kaymakamı Müftüzade İbrahim Edhem Bey'in inhası üzerine görevden alınarak yerine 25 Ocak 1846 tarihinde Kır Halilzade Hafız Mehmet Emin Efendi atandı. Kır Halilzade Hafız Mehmet Emin Efendi 2 Aralık 1847 ve 23 Mayıs 1854 tarihlerinde Kütahya livası meclisi mazbataları üzerine görevinde ibka edildi. 1855 yılında Uşak ahali tanzim ve Sadarete takdim ettiği arzuhalde Kır Halilzade Hafız Mehmet Emin Efendi hakkında mürtekeb ve mürteşi olduğuna dair mazbata ve mahzar tanzim ve takdim edildiği halde Kütahya'da ve Bursa'da bulunan kişiler tarafından alıkonulduğunu, azledilerek yerine ulemadan Buğdaylızade Hoca Mustafa Asım Efendi'nin tayin edilmesini istediklerini ifade etti. Sadaret konuyu Meclis-i Vala-yı

⁴⁰ BOA. HAT. 22827-D, 29 Cemâzîe'l-âhîr 1245 (26 Aralık 1829).

⁴¹ Mütesellim, Tanzimat Döneminden önce vali ve mutasarrıf adına vergi toplamakla görevli kişiye denirdi (Yücel Özkaya, "Mütesellim," *DİA*, 32: 203-204).

⁴² İSTM. MŞH. DFT1.d., 35, 232.

Ahkam-ı Adliye'ye havale etti. Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye, gerçek olması halinde uygunsuz hareketlerinin kabul edilemeyeceğini belirterek iddiaların tahkik edilmesine dair Kütahya kaymakamlığına emir verilmesi gerektiğine karar verdi. Sadaret 9 Mayıs 1855 tarihinde Kütahya kaymakamlığına tahkikat yapılarak neticesinin bildirilmesini emretti.⁴³ Kütahya kaymakamlığı 29 Ağustos 1855 tarihinde Şeyhülislamlığa tahkikat neticesinde iddiaların asılsız olduğunun anlaşıldığını bildirdi. Bununla birlikte Uşak ahalisi kısa süre sonra Kütahya kaymakamlığına takdim ettiği umumi mahzar ile Kır Halilzade Hafız Mehmet Emin Efendi'nin uygunsuz fiilleri sebebiyle azledilerek yerine Uşak ulemasından Buğdaylızade Hoca Mustafa Asım Efendi'nin tayin edilmesini istedi. Kütahya livası meclisi Hafız Mehmet Emin Efendi'nin bazı uygunsuz fiilleri sebebiyle ifta hizmetinden alınarak yerine Uşak ulemasından Buğdaylızade Hoca Mustafa Asım Efendi'nin atanmasına yönelik ahalinin talebini uygun buldu. Kütahya kaymakamlığı, liva meclisi mazbatası ve umumi mahzarı şukka ile Sadarete gönderdi. Sadaret evrakı, Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye'ye havale etti. Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye, kararı uygun bularak Uşak müftülüğüne Buğdaylızade Hoca Mustafa Asım Efendi'nin atanması için Şeyhülislamlığa bilgi verilmesine karar verdi. Sadaret, evrakı göndererek 5 Eylül 1855 tarihinde gereğini Şeyhülislamlığa bildirdi.⁴⁴ Ancak Kır Halilzade Hafız Mehmet Emin Efendi görevine devam etti. Bununla birlikte 1856 yılında vefat etti. Yerine Uşak kaza meclisinin mazbatası, Kütahya kaymakamının inhası üzerine ehliyet ve liyakati anlaşılan Görücelizade Hüseyin Efendi 14 Şubat 1856 tarihinde tayin edildi. 1859 yılında Uşak ahalisi Görücelizade Hüseyin Efendi'nin ihtiyarlığından bahsederek yerine Ali Efendi'nin tayin edilmesini Kütahya kaymakamlığına takdim ettiği mahzarla talep etti. Kütahya kaymakamlığı mahzarı Şeyhülislamlığa gönderdi. Ancak ahalinin bir kısmı da Ali Efendi'nin müftü tayin edilmesini istemediklerine dair mahzar takdim etti. Kütahya kaymakamlığı aynı şekilde Şeyhülislamlığa tahriratla bilgi verdi. Bunun üzerine 23 Kasım 1859 tarihinde Kütahya kaymakamlığından bilgi istenmesine karar verildi.⁴⁵ Bu esnada Görücelizade Hüseyin Efendi ihtiyarlığını gerekçe göstererek istifa etti. Bu sebeple yerine Kütahya kaymakamlığının mazbatası üzerine 20 Aralık 1859 tarihinde Ali Efendi atandı. Ali Efendi 1864 yılında vefat etti. Yerine 28 Temmuz 1864 tarihinde Uşak ahalisinin mahzarı, Kütahya kaymakamlığının inhası üzerine Buğdaylızade Hoca Mustafa Asım Efendi atandı. Buğdaylızade Hoca Mustafa Asım Efendi hakkında farklı tarihlerde çeşitli şikayetler yapıldı. Nitekim

⁴³ BOA. A. MKT. UM. 194/70, 21 Şa'bân 1271 (9 Mayıs 1855), lef 1.

⁴⁴ BOA. A. MKT. NZD. 161/8, 22 Zîl-hicce 1271 (5 Eylül 1855), lef 1.

⁴⁵ İSTM. MŞH. DFT1.d., 35, 232.

hakkında yapılan şikayet üzerine Uşak'tan bilgi istendi. Uşak ahalisi hüsn-i haline dair umumi mahzar takdim etti. Kütahya livası meclisi mazbatası ile mahzar ve sair evrak Şeyhülislamlığa gönderildi. Buğdaylızade Hoca Mustafa Asım Efendi 21 Kasım 1866 ve 17 Haziran 1868 tarihlerinde görevinde ibka edildi. Uşak kazası köyleri muhtar ve ihtiyar heyetleri 30 Haziran 1871 tarihinde Sadarete takdim ettikleri arzuhalde; hakkında çeşitli iddialarda bulundu. Müftü olduktan sonra ahaliyi fesatla birbirine düşürdüğünü, davalara müdahale ettiğini, davalı ve davacıardan kendisine önce giderek dilediği kadar akçeyi vereni haklı çıkardığını, bu sayede ahalinin hukukunu pây-mâl ettiğini, servet kazandığı halde kanaat etmediğini, Ekim 1870 tarihinde Uşak kaymakamı tayin edilen Ali Bey'in göreve başladıktan sonra kendisini rehber edinmek suretiyle ahaliden 400 liradan fazla para alarak karz suretiyle senet verdiğini, birlikte hareket ederek diledikleri gibi irtikaba cesaretle çeşit çeşit uygunsuzluk yaptıklarını, türlü türlü fenalıkların çıkmasına sebep olduklarını, taraftarlarını kaza idare meclisi azalığına, ticaret mahkemesi ve belediye reisliklerine tayin ettirdiklerini, köy muhtarlarını rüşvetle değiştirdiklerini, muhtarların verdikleri rüşveti çıkarmak için köylüleri soyduklarını, uygunsuzluklarının Kütahya mutasarrıflığı tarafından haber alınması üzerine haklarında yapılacak kanuni muameleden korktukları için bir kısım ahaliyi türlü vaatlerle kandırarak Uşak kazasını Aydın vilayetine bağlatmak amacıyla mahzar mühürlettiklerini, belediye sandığından nizama aykırı şekilde 12000 kuruş vererek mahzarı ulaştırması için İstanbul'a adam gönderdiklerini, Kütahya sancağından ayrılmak istemediklerini, daha önce azledilmeleri için ahali tarafından mutasarrıflığa ve valiliğe arzuhal takdim edildiği halde sonuç alınmadığını, her ikisinin azledilmesini istediklerini ifade ettiler.⁴⁶ Oğlu Mehmet Tahir Efendi⁴⁷ de "hılâf-ı emr-i bârî ve münâfi'-i emr-i seniyye ahvâl

⁴⁶ BOA. ŞD. 1535/10, 8 Cemâzîe'l-âhir 1288 (25 Ağustos 1871), lef 3.

⁴⁷ Mehmet Tahir Efendi 3 Ocak 1853 tarihinde Uşak'ta doğdu. Uşak kasabasında Seyyid Ahmet Ağa Medresesinde "ulüm-ı dîniyye"den sarf, nahv, mantık, meani, tefsir ve hadis tahsil etti. 1887 yılında Damat Çallı Seyyid Ömer Hulusi Efendi'den icazetname aldı. Türkçe, Arapça ve Farsça bildirdi (MŞH. SAİD. 116/7, lef 1). 1893 yılında mülki kaymakam Hüseyin Hüsnü Efendi, eşraftan Acemzade Hafız Bey ve belediye reisi Sadık Bey'in desteğini alarak müftü seçildiğine, ahalinin teveccühünü kazandığına dair tertip ettirdiği mahzarı, emanat aşarı bakayası tahsildarı Kırkyaranlı Halil Efendi ile köylere göndererek içeriğinden haberdar etmediği ahaliye ve bazı eşrafa tehditle mühürletti. Buna karşılık bir kısım ahali ve eşraf 22 Temmuz 1893 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne aleyhinde şikayette bulundu (BOA. DH. MKT. 101/27, 19 Muharrem 1311 (2 Ağustos 1893), lef 2, lef 3). Dahiliye Nezareti 2 Ağustos 1893 tarihinde Hüdavendigar vilayetine hakkındaki iddiaların araştırılarak neticeye dair bilgi verilmesini emretti (BOA. DH. MKT. 101/27, 19 Muharrem 1311 (2 Ağustos 1893), lef 1). Neticede Uşak müftüsü olamadı. 2 Mayıs 1904 tarihli nüfus tezkiresine göre babası Buğdaylızade Hoca Mustafa Asım Efendi, annesi Ayşe Hanım, mesleği müderrislik idi. İki eşi vardı. Orta boylu, ela gözlü, beyaz simalı, Sabah mahallesinde 265 numaralı hanede sakin idi. 22 Kasım 1915 tarihinde maarif encümeni fahri azası idi. 1915 yılında Şeyhülislamlık 400 kuruş tedris ücreti ile Uşak

ve aqvâlinde dolayı nefret-i ‘ammeyi ihrâz” ile azledilmesinde etkili oldu.⁴⁸ 1872 yılında “muğâyir-i rızâ-yı ‘âli hâl ve hareketi” sebebiyle bir daha müftü olarak istihdam edilmemek üzere azledildi. Hakkında şikayetler azledilmesinden sonra da devam etti.⁴⁹ Uşak müftülüğüne Hüdavendigâr vilayetinin inhası üzerine 31 Ocak 1872 tarihinde Hacı Veliyyüddin Efendi atandı. Hacı Veliyyüddin Efendi yaklaşık dört buçuk yıl görevde kaldı. Görülen lüzum üzerine Mayıs 1875 tarihinde azledildi. Yerine Hüdavendigâr vilayeti idare meclisi mazbatası ile inha olunan Adanalı Hüseyin Efendi 11 Mayıs 1875 tarihinde tayin edildi. Adanalı Hüseyin Efendi 1878 yılına kadar görev yaptı. Mehmet Tahir Efendi, Adanalı Hüseyin Efendi hakkında da şikayet ve iddialarda bulunarak azledilmesinde etkili oldu.⁵⁰

4. II. Abdülhamit ve II. Meşrutiyet (1908-1918) Dönemlerinde Uşak Müftüleri

1877 yılı sonunda Adanalı Hüseyin Efendi’nin görülen lüzum üzerine azledilmesi gündeme geldi. Hüdavendigâr vilayeti Şeyhülislamlıktan muktedir ve müstakim birinin Uşak müftüsü tayin edilmesini istedi. Uşak müftülüğüne 29 Ocak 1878 tarihinde İstanbul Sultan Ahmet Medresesi dersîammı ve devriye müderrisi Seyyid Hafız Ahmet Nuri Efendi atandı. Seyyid Hafız Ahmet Nuri Efendi’ye önce ibtida-yı dahil, 7 Temmuz 1880 tarihinde musıla-ı sahn ve 8 Temmuz 1881 tarihinde sahn payesi verildi.⁵¹

Darülhale Medresesine tefsir, hadis, ilm-i tevhid ve ahlak-ı Kur’aniye muallimi atadı. Medresede 14 Eylül 1915 tarihinde ders vermeye başladı (MŞH. SAİD. 116/7, lef 2).

⁴⁸ BOA. DH. MKT. 101/27, 19 Muharrem 1311 (2 Ağustos 1893), lef 2, lef 3.

⁴⁹ Kuyucak köyü ahalisi 1871 yılı sonunda Sadarete takdim ettiği arzuhalde; köylerine mahsus meranın boş arazi kabul edilerek Buğdaylızade Hoca Mustafa Asım Efendi tarafından cüzi bir meblağla satın alındığını, mağdur edildiklerini, adaletin tecelli ettirilmesini istediklerini ifade etti. Sadaret 2 Ocak 1872 tarihinde Hüdavendigâr vilayetine tahkikat yapılmasını emretti (BOA. ŞD. 2866/10, 22 Şafer 1289 (1 Mayıs 1872), lef 3). Kuyucak köyü muhtar-ı evveli, muhtar-ı sanisi ve imamı 27 Mart 1872 tarihinde Sadarete takdim ettikleri arzuhalde; köyleri civarında bulunan merada küçükbaş hayvan yetiştirdiklerini, Uşak müftüsü olup hakkında yapılan umumi şikayet sebebiyle azledilen Buğdaylızade Hoca Mustafa Asım Efendi’nin hiçbir zaman ziraat olunmayan köyleri merasını boş arazi diyerek müzayedesiz 600 kuruşa satın aldığına dair muvakkat ilmuhaber aldığı Uşak’a gelen Kütahya esbak mutasarrıfının haber verdiği, usulsüz satış sebebiyle meranın tekrar müzayedeye konularak 21000 kuruşa yine Buğdaylızade Hoca Mustafa Asım Efendi tarafından satın alındığını, meranın köylerine ait olduğunu, başka birine satılmayacağını, meralarının satılmasına engel olunmasını istediklerini ifade ettiler (BOA. ŞD. 2866/10, 22 Şafer 1289 (1 Mayıs 1872), lef 2). Arzuhalin havale edildiği Divan-ı Hümayun Kalemî mera hakkında Defterhane-i Âmire Nezareti’nden bilgi istenmesi gerektiğini belirtti. Defterhane-i Âmire Nezareti 19 Nisan 1872 tarihinde meraya dair mahsus bir kayıt bulunmadığını, Buğdaylızade Hoca Mustafa Asım Efendi’ye senet verilmediğini, arazi kanunname-i hümayununun 97. maddesine göre mera hakkında karar verilmesi gerektiğini beyan etti (BOA. ŞD. 2866/10, 22 Şafer 1289 (1 Mayıs 1872), lef 4). Evrakı görüşen Şura-yı Devlet Dahiliye Dairesi Defterhane-i Âmire Nezareti’nin beyan ettiği hususlara dair Hüdavendigâr vilayetine bilgi verilmesi gerektiğine karar verdi. Sadaret 1 Mayıs 1872 tarihinde Hüdavendigâr vilayetine emirname yazdı (BOA. ŞD. 2866/10, 22 Şafer 1289 (1 Mayıs 1872), lef 1).

⁵⁰ BOA. DH. MKT. 101/27, 19 Muharrem 1311 (2 Ağustos 1893), lef 2, lef 3.

⁵¹ Mustafa Anıl Leylek, “Şeyhülislamlığa Ait 1 Numaralı Telhis Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (Vr. 83-170),” (yüksek lisans tezi), 38, 108, 156.

Seyyid Hafız Ahmet Nuri Efendi, kaza idare meclisi azaları ile birlikte Uşak ve Gediz kazaları 1882 yılı palamut aşarı ihalesinde yolsuzluk yapıldığına dair Hüdavendigar vilayeti vali vekili Haydar Paşa ve vilayet idare meclisi azaları aleyhinde ihbarda bulundu. Bu sebeple Hüdavendigar vilayeti idare meclisi, kaza idare meclisine devam etmesini yasakladı. Hüdavendigar vilayeti Şeyhülislamıktan değiştirilmesini talep etti. Şeyhülislamlık Hüdavendigar vilayetine muhakeme edildikten sonra verilecek mahkeme kararına göre hakkında işlem yapılacağını bildirdi. Ancak Hüdavendigar vilayeti uzun süre Şeyhülislamlığa hakkında bilgi vermedi. Seyyid Hafız Ahmet Nuri Efendi'nin bilgilendirmesi üzerine Şeyhülislamlık Hüdavendigar vilayetinden tekrar bilgi istedi. Ancak Hüdavendigar vilayeti Şeyhülislamlığa yine bilgi vermedi. Daha sonra Şura-yı Devlet kaza idare meclisi azaları hakkında Hüdavendigar vilayeti idare meclisinde verilen kararı fesh etti. Bu arada Seyyid Hafız Ahmet Nuri Efendi yaklaşık on ay açıktaki kalarak müftülük maaşını alamadığı gibi kaza idare meclisine de devam edemedi. 9 Ocak 1884 tarihinde Şeyhülislamlığa takdim ettiği arzuhalde kaza idare meclisi azalığına devam ettirilmesi, alamadığı on aylık maaşının verilmesi için Hüdavendigar vilayeti, Kütahya mutasarrıflığı ve Uşak naibliğine emirname yazılmasını istedi.⁵² Şeyhülislamlık 13 Şubat 1884 tarihinde Şura-yı Devlet Riyaseti'nden hakkında cereyan eden muameleye dair bilgi istedi.⁵³ Buna rağmen 1885 yılında değiştirilmesine gerek duyuldu. Kütahya mutasarrıflığı ile Hüdavendigar vilayetinin tahriratları üzerine yerine 24 Ocak 1886 tarihinde Uşak ulemasından Akkiliseli Hacı Mustafa Asım Efendi atandı. Hacı Mustafa Asım Efendi 23 Kasım 1908 tarihine kadar görev yaptı. Görevden el çektilmesi üzerine yerine kaza idare meclisi tarafından 30 Ağustos 1908 tarihinde Paşazade İbrahim Efendi seçildi. Kaza idare meclisi mazbatasını Kütahya mutasarrıflığı vasıtasıyla Hüdavendigar vilayetine gönderildi. Hüdavendigar vilayetinin Şeyhülislamlığa gönderdiği tahrirat üzerine 23 Kasım 1908 tarihinde Paşazade İbrahim Efendi'nin asaleti tasdik edildi.⁵⁴ Paşazade İbrahim Efendi Ekim 1910 tarihinde Kütahya livası mekatib-i ibtidaiyye müfettişi tayin edildi. Bu sebeple Hüdavendigar vilayetinin 23

⁵² BOA. ŞD. 2476/7, 6 Cemâzîe'l-âhîr 1301 (3 Nisan 1884), lef 3.

⁵³ BOA. ŞD. 2476/7, 6 Cemâzîe'l-âhîr 1301 (3 Nisan 1884), lef 2.

⁵⁴ İSTM. MŞH. DFT1.d., 35, 232. Paşazade İbrahim Efendi Nisan-Mayıs 1871 tarihinde Uşak kazası Bozkuş köyünde doğdu. İstanbul'da Otlakçı Yokuşu'ndaki Darülhadis Ömer Hulusi Efendi Medresesinde tahsil gördü. Çarşambalı Hacı Ahmet Efendi'den icazetname aldı. 1908 ve 1909 yıllarında Hüdavendigar vilayeti meclis-i umumisinde azalık yaptı (MŞH. SAİD. 142/24, lef 1). Mondros Mütarekesini müteakip Uşak'ta Milli Harekete öncülük ederek servetini feda etti. Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekaleti'nin 20 Mayıs 1922 tarihli tezkiresi üzerine İcra Vekilleri Heyeti 21 Ağustos 1922 tarihinde muhacirîn tertibinden günlük bir lira verilmesini karar verdi (Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 30-18-1-1, 5-18-17, 21.06.1922). Hakkında bilgi için bkz. İlhan Tekeli ve Selim İlkin, *Ege'de Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, 365-381.

Kasım 1910 tarihli tahrirati üzerine Uşak ulemasından Hafız Ali Rıza Efendi 5 Aralık 1910 tarihinde asaleten Uşak müftüsü atandı.⁵⁵ 1873 yılında doğan Hafız Ali Rıza Efendi müftü atanmadan önce Uşak bidayet mahkemesi ile Hüdavendigâr vilayeti umumi meclisinde azalık, Uşak'ta müderrislik yaptı.⁵⁶ Uzun yıllar görevde kaldı. 14 Eylül 1915 tarihinden itibaren 500 kuruş ücretle asaleten ve ilaveten Uşak Darülhilafe Medresesi ilm-i fıkıh muallimliğine atandı.⁵⁷ 26 Mayıs 1926 tarihinde hala Uşak müftüsü idi.⁵⁸ Kısaca Hacı Mustafa Asım Efendi'den sonra müftülük görevinde Paşazade İbrahim Efendi ile Hafız Ali Rıza Efendi bulundu.⁵⁹

5. Uşak Müftüsü Hacı Mustafa Asım Efendi (1850-1918)

5.1. Tahsili

Uşak kazası Akkilise köyünde⁶⁰ 1850 yılında doğdu. Babası çiftçi Hacı Hasanoğlu Mehmet Ağa idi. Sekiz-on yaşlarında Akkilise köyünde Kur'an-ı Kerim'i hatmetti. Tecvidini kıraat etti. Uşak kasabasında Buğdaylızade Hoca Mustafa Asım Efendi Medresesinde sekiz, Buldan'da Süleyman Efendi Medresesinde bir yıl tahsil gördü. İstanbul'a giderek tahsiline devam etti. İstanbul'dan sonra Burdur'da Damat Hüseyin Efendi Medresesinde iki yıl, akabinde Konya'da Hadimi Mehmet Efendi Medresesinde iki yıl ilim tahsil etti. Orta Anadolu'da yaşanan kuraklık ve kıtlık sebebiyle Ekim-Kasım 1873 tarihinde İzmir'e geldi. İzmir'de bazı eşrafa refakatle Hicaz'a gitti. Bu vesile ile hac farizasını eda etti. Hicaz'dan döndükten sonra Karağaç kasabasında iki yıl Hacı Emin Efendi'nin halka-i tedrisinde bulundu. 7 Temmuz 1878 tarihinde Hacı Emin Efendi'den icazetname aldı. Karağaç'tan Kayseri'ye giderek dört yıl Divriğilizade Mehmet Emin Efendi'den ilim tahsil etti. Kayseri'de iki müderristen icazetname aldı. Bunlardan biri olan Divriğilizade Mehmet Emin Efendi'den 1881 yılında icazetname almaya muvaffak oldu. Daha sonra Halep vilayetinde Kilis kasabasına giderek iki yıl Hocazade Abdullah Efendi'nin halka-i tedrisine girdi. Ondandır icazetname aldı. Ancak

⁵⁵ İSTM. MŞH. DFT1.d., 36, 571; İSTM. MŞH. DFT2.d., 1970, 13.

⁵⁶ İSTM. MŞH. DFT2.d., 1969, 13.

⁵⁷ MŞH. SAİD. 116/19, lef 1, lef 2.

⁵⁸ MŞH. SAİD. 162/3, lef 1, lef 2.

⁵⁹ İSTM. MŞH. DFT2.d., 1967, 60.

⁶⁰ Hüdavendigâr vilayeti 22 Temmuz 1910 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne ahali arasında Akse olarak bilinen Akkilise köyünün isminin Akse olarak değiştirilmesine dair Uşak kazası idare meclisinde karar alındığını, kararın vilayet idare meclisinde tasdik edildiğini bildirdi. Dahiliye Nezareti 5 Ağustos 1910 tarihinde Sadarete gereğini arz etti. Sadaretin 10 Ağustos 1910 tarihinde yazdığı arz tezkiresi üzerine 11 Ağustos 1910 tarihinde çıkan irade-i seniyye ile Akkilise köyünün ismi Akse olarak değiştirildi (BOA. İrade. Dahiliye. 1482/63 (1328Ş-03), 4 Şa'bân 1328 (11 Ağustos 1910)). Sadaret 11 Ağustos 1910 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne bilgi verdi (BOA. BEO. 284266, 4 Şa'bân 1328 (11 Ağustos 1910), lef 1). Dahiliye Nezareti 15 Ağustos 1910 tarihinde Hüdavendigâr vilayetine, Divan-ı Hümayun ve Sicil-i Nüfus müdürlüklerine irade-i seniyyenin çıktığını bildirdi (BOA. DH. MUL. 118/39, 8 Şa'bân 1328 (15 Ağustos 1910)).

bu icazetnamesini kaybetti. Diğer iki icazetnamesinden birinin aslını, diğerinin tasdikli suretini 8 Ocak 1911 tarihinde tanzim ettiği tercüme-i hal varakası ile birlikte takdim etti. Yirmi dört yılı aşkın ilim tahsilinde bulundu. Daha sonra Uşak kasabasına döndü. Türkçe, Arapça ve Farsça bilirdi. Herhangi bir telif veya tercüme eseri ile ihtiraatı yoktu.⁶¹

5.2. Uşak Müftülüğü (1885-1909)

13 Eylül 1885 tarihinde ulema ve belde eşrafının intihabı, kaza idare meclisinin mazbatası ile Uşak müftülüğüne tayin edilmesi arz edildi. 24 Ocak 1886 tarihinde asaleten Uşak müftüsü tayin edildi.⁶² Şeyhülislamlıktan menşuru gönderildi. Yirmi dört yıl Uşak müftülüğü yaptı. Üç defa "talebe-i 'ulüma" icazetname verdi. 24 Ocak 1886 tarihinden 22 Eylül 1901 tarihine kadar maliye hazinesinden muhassas 100 kuruş 30 pare maaş aldı.⁶³ 22 Eylül 1901 tarihinde çıkan irade-i seniyye ile maaşı 400 kuruşa yükseltildi. Yani maaşına 299 kuruş 10 pare zam yapıldı.⁶⁴ Sadaret 24 Eylül 1901 tarihinde gereğini Maliye Nezareti'ne bildirdi.⁶⁵ Maliye Nezareti Şeyhülislamlık ile zamlı maaş konusunu muhabere etti. Şeyhülislamlık, Maliye Nezareti'ne muhassas maaşının 100 kuruş 30 pare olduğunu, muhassas maaşına ilave edilmesi gereken 299 kuruş 10 pare için ilmiye dairesi tahsisatında karşılık olmadığını, 22 Eylül 1901 tarihinden 14 Mart 1902 tarihine kadar sarfi gereken 1705,5 kuruşun 1317 (14 Mart 1901-13 Mart 1902) yılı, yıllık zam tutarı olan 3591 kuruşun 1318 (14 Mart 1902-13 Mart 1903) yılı bütçeleri ilmiye dairesi tahsisatına ilave edilmesi gerektiğini bildirdi. Maliye Nezareti 5 Haziran 1902 tarihinde Sadarete gereğini arz etti.⁶⁶ İşten el çektirildiği 28 Ağustos 1908 tarihine kadar 400 kuruş maaş aldı.⁶⁷ Hüdavendigâr vilayeti 1901 yılında "tevdî' idilen vezâ'ifi ma'ülüb-ı 'âlî vechle temşiyet ve ifâ" ettiği için taltif edilmesi gerektiğini Şeyhülislamlığa bildirdi. Şeyhülislam Mehmet Cemaleddin Efendi 15 Mart 1901 tarihinde Mabeyn-i Hümayun

⁶¹ MŞH. SAİD. 143/13, lef 1, lef 2.

⁶² İSTM. MŞH. DFT1.d., 35, 232.

⁶³ Şeyhülislamlık 27 Ocak 1891 tarihinde vilayet merkezlerindeki müftü maaşlarını 300, sancak merkezlerindeki müftü maaşlarını 200, kaza merkezlerindeki müftü maaşlarını 150 kuruşa çıkarmaya karar verdi. Tanzim ettiği defterde müftülerin muhassas maaşları ile zam miktarlarını tek tek gösterdi. Deftere göre Hacı Mustafa Asım Efendi'nin 100 kuruş 30 pare olan muhassas maaşına 49 kuruş 10 pare zam yapılacaktı (BOA. Y. MTV. 47/150, 18 Cemâzie'l-âhîr 1308 (29 Ocak 1891), lef 2). Şeyhülislam Ömer Lütfi Efendi 29 Ocak 1891 tarihinde Mabeyn-i Hümayun Başkitabetine defteri göndererek zamlar için 1307 (13 Mart 1891-12 Mart 1892) yılı bütçesine 35330 kuruş idhal edilmesi gerektiğini bildirdi (BOA. Y. MTV. 47/150, 18 Cemâzie'l-âhîr 1308 (29 Ocak 1891), lef 1). Ancak teşebbüs olumlu sonuçlanmadı.

⁶⁴ BOA. İrade. Maliye. 46/54 (1319C-06), 8 Cemâzie'l-âhîr 1319 (22 Eylül 1901), lef 1.

⁶⁵ BOA. BEO. 129227, 10 Cemâzie'l-âhîr 1319 (24 Eylül 1901), lef 1; BOA. BEO. 139662, 2 Rebî'ü'l-evvel 1320 (9 Haziran 1902), lef 1.

⁶⁶ BOA. BEO. 139662, 2 Rebî'ü'l-evvel 1320 (9 Haziran 1902), lef 1.

⁶⁷ MŞH. SAİD. 143/13, lef 1.

Başkitabetine İzmir paye-i mücerredî ile taltif edilmesini arz etti. 20 Mart 1901 tarihinde gerekli irade-i seniyye çıktı.⁶⁸

II. Abdülhamit'in 23 Temmuz 1908 tarihinde meşrutiyeti iade etmesini müteakip 28 Ağustos 1908 tarihinde azledildi. Askerlik hizmeti ile mükellef kişilere talebeden olduklarına dair sahte ilmuhaber verdiğiine yönelik iddia azline gerekçe gösterildi. Bir başka ifade ile on altı yaşında medresesinde tahsile başlayarak yirmi yaşında "dâhil-i esnân" ve yoklamalarda mevcut olan talebesine sahte ilmuhaber verdiği iddia edildi. Uşak bidayet mahkemesi azası olup Ağustos 1908 tarihinde naibliğe vekalet eden Mehmet Efendi altı ay mahkumiyetine hüküm verdi. Hakkında tevkif müzekkeresi düzenleyerek süresiz tevkif ettirdi. 28 Ağustos 1908 tarihinde azledilmesini müteakip kaza uleması Maksudzade Ali Efendi'yi oyçokluğu ile müftü seçti. Ancak Maksudzade Ali Efendi sağlık sorunlarını gerekçe göstererek müftülüğü kabul etmedi. Bunun üzerine seçimde ikinci derecede oyçokluğuna mazhar olan ve ahalinin itimat ve güvenini kazanan müderris Paşazade İbrahim Efendi müftü seçildi. Kaymakam Mehmet Necmeddin Efendi başkanlığında toplanan kaza idare meclisi 7 Eylül 1908 tarihinde Paşazade İbrahim Efendi'nin asaletinin Şeyhülislamlık tarafından tasdik edilmesi ve menşurunun gönderilmesi gerektiğine karar verdi. Uşak kaymakamlığı kaza idare meclisi mazbatasını Kütahya mutasarrıflığı vekaletine gönderdi.⁶⁹ Kütahya mutasarrıflığı vekaleti arıza ile mazbatayı Hüdavendigâr vilayetine takdim etti. Hüdavendigâr vilayeti 30 Eylül 1908 tarihinde Şeyhülislamlığa Hacı Mustafa Asım Efendi'nin sahte ilmuhaber vermek fiilinden maznunen mevkuf bulunması ve suihal ashabından olması sebebiyle azledilerek yerine mahalli ulema tarafından seçilen Paşazade İbrahim Efendi'nin asaletinin tasdik edilmesi ve menşurunun gönderilmesi gerektiğini bildirdi.⁷⁰ Bu arada bir kısım Uşak müderris, eşraf ve ahalisi 30 Eylül 1908 tarihinde Şeyhülislamlığa takdim ettikleri umumi mahzarda; Hacı Mustafa Asım Efendi'nin yerine geçmek isteyen birkaç "aşhâb-ı agrâzın" iftirasına hedef olduğunu, yirmi üç yıldan fazla bir süredir görevini layıkıyla yaptığını, idaresinde bulunan medresede tedris ile meşgul olduğunu, hakim, fehîm, müstakim, emin, mekin, metin, ahalinin hoşnutluğunu kazanmış ulemadan bulunduğunu, görevine devam etmesini vatanın selameti ve şeriatın muhafazası için istirham ettiklerini ifade etti.⁷¹ Ancak mahzar etkili olmadı. Şeyhülislamlık 24 Kasım 1908 tarihinde Hüdavendigâr vilayetine Hacı Mustafa Asım Efendi'nin azledildiğini, yerine seçilen Paşazade İbrahim

⁶⁸ BOA. Y. MTV. 212/120, 24 Zîl-ka'de 1318 (15 Mart 1901), lef 1.

⁶⁹ MŞH. SAİD. 143/13, lef 1, lef 3.

⁷⁰ MŞH. SAİD. 143/13, lef 5.

⁷¹ MŞH. SAİD. 143/13, lef 4.

Efendi'nin asaletinin tasdik edildiğini bildirdi. Hüdavendigâr vilayeti de Kütahya mutasarrıflığı vasıtasıyla Uşak kaymakamlığına bilgi verdi.⁷² Hacı Mustafa Asım Efendi daha sonra Uşak bidayet mahkemesinde verilen kararı istinafa taşıdı. Kütahya ceza mahkemesinde suçsuz olduğu anlaşıl原因arak beraatine karar verildi. Müftülükten azledildikten sonra medresesinde ders vermeye devam etti. Şeyhülislamlık İstanbul'da almak üzere ilmiye tahsisatından 200 kuruş maaş tahsis etti.⁷³ Maaşına 14 Ekim 1910 tarihinde 100 kuruş zam yapıldı. Böylece maaşı 300 kuruşa yükseldi.⁷⁴ Aynı zamanda haksızlığa ve iftiraya uğradığını iddia ederek "âşâr-ı meşrûtiyetden ve âşâr-ı ma' deletden hişşe-mend olacağını ümîd iderek"⁷⁵ hak arama mücadelesine girişti.

22 Ocak 1910 tarihinde Hüdavendigâr vilayetine takdim ettiği arzuhalde; Buldan, Burdur, Karaağaç, Konya, Kayseri ve Kilis şehirlerinde yirmi dört yıl nakli ve akli ilimler tahsil ettiğini, üç müderristen icazetname aldığını, şer'î meselelerin hallinde maharet kazandığını, 1885 yılında Uşak müftüsü tayin edildiğini, Uşak'ta aralıksız yirmi üç yıl müftülük yaptığını, müftülüğü esnasında mührü taklit edilerek tezkire yazılması ve talebeden olmayan birine talebe denilerek sahte ilmuhaber verilmesi olmak üzere iki iftiraya maruz kaldığını, Kütahya bidayet ceza mahkemesi kararıyla mührünün tetkik edilmesi üzerine tezkiredeki mührün kendisine ait olmadığını anlaşıldığını, sahte ilmuhaber verilmesiyle ilgili iftiranın yirmi kişiyi geçmeyen hasımlarının garazıyla tertip edildiğini, her iki iftiradan beraat ettiğini, yirmi üç yıllık hizmetinin mahv edildiğini, müftülüğü esnasında otuz iki oda, bir avlu ve bir cami-i şerifi müştemil medrese tesis ettiğini, medresede tedrisata devam ederek icazetnameler verdiğini, daimi geliri olmadığı için medreseyi idarede güçlük çektiğini, azledilmesinin meşrutiyetin temel değerlerine aykırı olduğunu, görevine iade edilinceye kadar tensik kanunu gereği mazuliyet maaşı tahsis edilmesini ya da tazminat ödenmesini istediğini ifade etti.⁷⁶ Hüdavendigâr vilayeti Kütahya mutasarrıflığından ayrıntılı bilgi istedi. Kütahya mutasarrıflığı Hüdavendigâr vilayetine 1885 yılında Uşak müftüsü tayin edildiğini, rüşvet almak ve sahte ilmuhaber vermek fiillerinden muhakeme edildiğini, muhakemesi temyizden görülmekte iken cürmü meşrutiyetin ilanından önce vuku bulduğu için af kanunu gereği davasının düştüğünü, 28 Ağustos 1908 tarihinde işten el çektilmesi üzerine yerine müftü seçilen Paşazade İbrahim Efendi'nin

⁷² MŞH. SAİD. 143/13, lef 1.

⁷³ MŞH. SAİD. 143/13, lef 9.

⁷⁴ İSTM. MŞH. DFT2.d., 2320, 39.

⁷⁵ MŞH. SAİD. 143/13, lef 1.

⁷⁶ MŞH. SAİD. 143/13, lef 6.

menşurunun Şeyhülislamıktan 24 Kasım 1908 tarihinde gönderildiğini bildirdi. Hüdavendigâr vilayeti 4 Eylül 1910 tarihinde Şeyhülislamlığa vilayet tensik komisyonu kaldırıldığı için zeyl-i tensik kanunu gereği hakkındaki işlemin Şeyhülislamlıkta yapılması gerektiğini bildirdi.⁷⁷ Evrakın havale edildiği meclis-i intihab 6 Kasım 1910 tarihinde öncelikle evrakına ihtiyaç duyulduğunu belirtti. Evrakı, evrak müdürlüğüne tevdi etti. Evrak müdürlüğü 11 Kasım 1910 tarihinde azledilerek yerine seçilen Paşazade İbrahim Efendi'nin asaleten tayin edilmesi hakkında Hüdavendigâr vilayetinden gelen tahrirat ile ibkasına dair takdim edilen mahzarı meclis-i intihaba havale etti. Meclis-i intihab 24 Kasım 1910 tarihinde tensike dahil olmadığını, işleminin Şeyhülislamlıkta yapılabilmesi için nüfus tezkiresi asıl veya tasdikli suretinin tanzim edeceği tercüme-i hal varakası ve evrak-ı müsbetesi ile Şeyhülislamlığa gönderilmesi hususunda Hüdavendigâr vilayetine bilgi verilmesi gerektiğini ifade etti.⁷⁸ Şeyhülislamlık 4 Aralık 1910 tarihinde Hüdavendigâr vilayetine gereğini bildirdi.⁷⁹ Hacı Mustafa Asım Efendi tercüme-i hal varakasını tanzim ederek evrak-ı müsbetesi ile birlikte 8 Ocak 1911 tarihinde takdim etti. Tercüme-i hal varakasını Uşak kaymakamı 14 Ocak 1911, Kütahya mutasarrıfı 18 Ocak 1911 tarihinde tasdik etti.⁸⁰ Hüdavendigâr vilayeti 23 Ocak 1911 tarihinde Şeyhülislamlığa tercüme-i hal varakası ile evrakını gönderdi.⁸¹ Meclis-i intihab 6 Mart 1911 tarihinde müftülükten başka bir hizmette istihdam edilmek üzere tensik kanununun 5. maddesine göre hakkında işlem yapılması gerektiğine karar verdi.⁸² Ancak tercüme-i hali dikkate alınarak istihdamı uygun bulunmadı. Tensik kanununun 11. maddesi gereği kadro harici bırakıldı.⁸³

5.3. Kaza İdare Meclisi Tabii Azalığı

Hacı Mustafa Asım Efendi 1885 yılından itibaren kaza idare meclisinde tabii aza olarak yer aldı. Zira 1864 yılında yayınlanan vilayet nizamnamesi gereği müftüler kaza idare meclisi tabii azasıydı.⁸⁴ 1886 yılında kaza idare meclisi reisi mülki kaymakam Hasan Fehmi Efendi idi. Meclis tabii azaları müftü Hacı Mustafa Asım Efendi, naib Mehmet Hayri Efendi, mal müdürü Mehmet Efendi ve tahrirat katibi İsmail Kemal Efendi idi. Kaza idare meclisinde ikisi Müslim, ikisi Gayrimüslim olmak üzere dört de müntehap

⁷⁷ MŞH. SAİD. 143/13, lef 7.

⁷⁸ MŞH. SAİD. 143/13, lef 7.

⁷⁹ MŞH. SAİD. 143/13, lef 8.

⁸⁰ MŞH. SAİD. 143/13, lef 1.

⁸¹ MŞH. SAİD. 143/13, lef 9.

⁸² MŞH. SAİD. 143/13, lef 9; İSTM. MŞH. DFT2.d., 1970, 14.

⁸³ MŞH. SAİD. 143/13, lef 10.

⁸⁴ 7 Cemâzîe'l-âhîr 1281 (7 Kasım 1864) Tarihli Vilayet Nizamnamesi, 617.

aza vardı.⁸⁵ 1895 yılında kaza idare meclisi reisi mülki kaymakam Mehmet Rauf Bey, tabii azaları müftü Hacı Mustafa Asım Efendi, naib Mehmet Vasıf Bey, mal müdürü Ali Şevki Efendi, tahrirat katibi Yusuf Kamil Efendi, metropolit vekili Manol Efendi, marhasa vekili Artin Efendi, müntehap azaları Şahin Efendi, Mehmet Efendi, Yehimyos Efendi ve Hacı Agob Ağa idi.⁸⁶ 1908 yılında kaza idare meclisi reisi mülki kaymakam Hayrı Bey, tabii azaları müftü Hacı Mustafa Asım Efendi, naib Hacı Asım Efendi, mal müdürü İsmail Hakkı Efendi, tahrirat katibi Abdullah Vecdi Efendi, Rum metropolit vekili Papa Nilos Efendi, Ermeni marhasa vekili Artin Efendi, müntehap azaları Yusuf Ağa, Ali Efendi, Nikoli Efendi ve Hacı Kigorak Efendi idi.⁸⁷

Hacı Mustafa Asım Efendi kaza idare meclisi azası olması hasebiyle bazı sorunlarla karşı karşıya kaldı. 1901 yılında Uşak redif taburu dördüncü bölümü mülazım-ı evveli Süleyman Efendi kaza idare meclisi toplantıda iken meclis odasına girerek Hacı Mustafa Asım Efendi'ye sözlü saldırıda bulundu. Süleyman Efendi daha önce de mal müdürünü darp ederek mal sandığından cebren para almıştı. Hacı Mustafa Asım Efendi Uşak kaymakamlığına takdim ettiği arzuhalde şikayetçi oldu. Arzuhalini görüşen kaza idare meclisi Süleyman Efendi hakkında gereğinin yapılmasına karar verdi. Uşak kaymakamlığı arzuhal ile kaza idare meclisi mazbatasını Kütahya mutasarrıflığına gönderdi. Kütahya mutasarrıflığı gereğini Hüdavendigar vilayetine bildirdi. Hüdavendigar vilayeti 13 Temmuz 1901 tarihinde evrakı Dahiliye Nezareti'ne gönderdi. Dahiliye Nezareti 7 Ağustos 1901 tarihinde Süleyman Efendi hakkında gereğinin yapılmasına dair Seraskerliğe bilgi verdi.⁸⁸ Ancak netice alınmadı. Hacı Mustafa Asım Efendi Uşak kaymakamlığına tekrar arzuhal takdim etti. Kaymakamlık gereğini Kütahya mutasarrıflığına bildirdi. Kütahya mutasarrıflığı arzuhalini Hüdavendigar vilayetine gönderdi. Hüdavendigar vilayeti 13 Aralık 1902 tarihinde Dahiliye

⁸⁵ 1885-1886/h.1303 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, 301.

⁸⁶ 1894-1895/h.1312 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, 260-261.

⁸⁷ 1907-1908/h.1325 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, 494. Hacı Mustafa Asım Efendi'nin diğer yıllarda da kaza idare meclisi tabii azası olduğuna dair bkz. 1886-1887/h.1304 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, 191; 1887-1888/h.1305 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, 95; 1888-1889/h.1306 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, 228; 1890-1891/m.1306 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, 126; 1891-1892/m.1307 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, 412; 1892-1893/h.1310 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, 196; 1893-1894/h.1311 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, 195; 1895-1896/h.1313 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, 321-322; 1896-1897/h.1314 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, 254-255; 1897-1898/h.1315 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, 245; 1898-1899/h.1316 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, 165; 1899-1900/h.1317 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, 215; 1900-1901/h.1318 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, 216; 1901-1902/h.1319 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, 221; 1902-1903/h.1320 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, 224; 1903-1904/h.1321 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, 231; 1904-1905/h.1322 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, 215; 1905-1906/h.1323 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, 223; 1906-1907/h.1324 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, 418.

⁸⁸ BOA. DH. MKT. 2520/40, 22 Rebi'ü'l-âhir 1319 (8 Ağustos 1901), lef 1.

Nezareti'ne bilgi verdi. Dahiliye Nezareti 6 Ocak 1903 tarihinde Seraskerliğe 7 Ağustos 1901 tarihli tezkireyi hatırlatarak gereğinin yapılmasını bildirdi.⁸⁹ Ancak yine netice alınamadı. Hacı Mustafa Asım Efendi 19 Nisan 1903 tarihinde Sadarete çektiği telgrafnamede Süleyman Efendi'nin kaza idare meclisinde toplantı halinde iken kendisini tahkir ve tehdit ettiğini, hakkında gerekli kanuni işlemin yapılmasını istediğini bildirdi. Sadaret 20 Nisan 1903 tarihinde Seraskerliğe telgrafnameyi göndererek gereğinin yapılmasını tekraren ifade etti.⁹⁰ Sadaret aynı tarihte Hüdavendigâr vilayetine tahkikat yapılarak netice hakkında bilgi verilmesini emretti.⁹¹ Hüdavendigâr vilayeti 13 Mayıs 1903 tarihinde Sadarete bilgi verdi. İddianın doğru olduğunu bildirdi. Sadaret 18 Mayıs 1903 tarihinde Seraskerliğe evraki göndererek gereğinin yapılmasını ifade etti.⁹²

Hacı Mustafa Asım Efendi Eylül 1895 tarihinde Sadarete Uşak kaymakamının aleyhinde mazbata tanzim ettirdiğini, kendisini mağdur etmek istediğini, hakkının korunmasını talep ettiğini telgrafla bildirdi. Sadaret telgrafi gereğini yapması için Dahiliye Nezareti'ne gönderdi. Dahiliye Nezareti 25 Eylül 1895 tarihinde Hüdavendigâr vilayetine tahkikat yapmasını emretti.⁹³ Yapılan tahkikat neticesinde iddiaların asılsız olduğu anlaşıldı.

5.4. Kaza Maarif Komisyonu Reisliği

Hacı Mustafa Asım Efendi 1895-1899 yılları arasında kaza maarif komisyonu reisliği yaptı. 1895 yılında askeri kaymakam Abdülhalim Bey'in yerine kaza maarif komisyonu reisi seçildi. Reisliği esnasında Tiridzade Mehmet Paşa, Yılcıozade Osman Efendi, tahrirat katibi Yusuf Kamil Efendi, kaza bidayet mahkemesi azası ve müstantıkı Hacı Yahya Efendi, Gediklerizade İsmail Efendi, erkek rüşdiye mektebi muallim-i evveli Hasan Hilmi Efendi, nakibüleşraf kaymakamı Hafız Ahmet Efendi, Çallı Ömer Efendizade Ahmet Tahir Efendi ve saatçi Hüseyinzade Ahmet İrfan Efendi kaza maarif komisyonunda aza olarak yer aldı.⁹⁴ Kaza maarif komisyonu ibtidai ve rüşdi derecede açılan resmi ve hususi mektepleri nezaret ve teftiş etti. Kazada usul-i cedid üzere ibtidai mektepleri açmaya çalıştı. İbtidai mekteplerine muallim temin ve tedarik etmek, maaşlarına mahalli imkanlarla karşılık bulmak için çaba sarf etti.

⁸⁹ BOA. DH. MKT. 627/78, 6 Şevvâl 1320 (6 Ocak 1903), lef 1.

⁹⁰ BOA. BEO. 153612, 22 Muharrem 1321 (20 Nisan 1903), lef 1.

⁹¹ BOA. BEO. 153613, 22 Muharrem 1321 (20 Nisan 1903), lef 1.

⁹² BOA. BEO. 155258, 20 Şafer 1321 (18 Mayıs 1903), lef 1.

⁹³ BOA. DH. MKT. 433/37, 5 Reb'ü'l-âhir 1313 (25 Eylül 1895), lef 1.

⁹⁴ 1895-1896/h.1313 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, 323; 1896-1897/h.1314 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, 254-257; 1897-1898/h.1315 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, 247; 1898-1899/h.1316 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, 167.

5.5. Heyet-i Mümeyyize (İmtihan Komisyonu) Reislik ve Azalıkları

Hacı Mustafa Asım Efendi Uşak Erkek Rüşdiye Mektebinin Ağustos 1888 ve Haziran 1895 tarihlerinde yapılan yılsonu imtihanlarında heyet-i mümeyyize azası olarak yer aldı.⁹⁵ 1895 yılında Uşak Erkek Rüşdiye Mektebine muallim-i salis tayin edilmek üzere müracaat eden Sırlıklızaade Mehmet Şükrü Efendi'nin imtihanında da heyet-i mümeyyize azası olarak bulundu.⁹⁶ Uşak Erkek Rüşdiye Mektebinin Ağustos 1889 tarihinde yapılan yılsonu imtihanında heyet-i mümeyyize reisliği yaptı.⁹⁷

II. Abdülhamit'in tahta çıkış yıldönümü başta olmak üzere resmi merasim ve açılış törenlerinde dini otorite olarak dualar kıraat etti. 31 Ağustos 1904 tarihinde hükümet konağı önünde yapılan, mülki, askeri, adli memurlarla eşraf ve ahalinin katıldığı, ibtidai ve rüşdi derecedeki mektep talebesinin manzumeler okuduğu cülus merasiminde dua kıraat etti. Aynı gün ahalinin yardımıyla yaptırılacak hapishane ile askeri misafirhanenin temel atma töreninde de dua okudu. Duayı müteakip kurban kesilerek temel atma töreni tamamlandı.⁹⁸ Kaza protokolünün üyesi olarak 5 Eylül 1897 tarihinde gerçekleştirilen İzmir-Kasaba ve Temdidi Demiryolu Hattı Alaşehir-Uşak kısmı resmi açılış töreninde bulunarak dua kıraat etti. Açılış için Uşak'a gelen misafirleri mülki kaymakam Hakkı Bey, tahrirat katibi Kamil Efendi, belediye reisi Mehmet Efendi, eşraftan Tiridzade Mehmet Paşa, sair eşraf ve ulema ile birlikte karşıladı.⁹⁹

5.6. Ahalinin Sözcülüğü Görevi

Hacı Mustafa Asım Efendi mahalli sorunların resmi makamlara ulaştırılmasında ahalinin sözcülüğü görevini de yerine getirdi. Kazayı ilgilendiren konularda devlet ile ahali arasında mutavassıt rolü oynadı. 1901 yılında Sadarete takdim ettiği arzuhalde kasabadaki Dokuzsele deresinin iki yanında bulunan boyahanelerin çevreye verdiği zarardan bahsederek kasaba dışında uygun bir yere nakledilmeleri gerektiğini belirtti. Sadaret arzuhalini Dahiliye Nezareti'ne göndererek gereğinin yapılmasını emretti. Dahiliye Nezareti de 4 Ekim 1901 tarihinde gereğini Hüdavendigâr vilayetine bildirdi.¹⁰⁰ Ancak mali imkansızlıklar sebebiyle boyahaneler kasaba dışına taşınmadı.

⁹⁵ MŞH. SAİD. 116/2, lef 1, lef 2; BOA. MF. MKT. 278/15, 28 Şafer 1313 (20 Ağustos 1895), lef 5.

⁹⁶ BOA. MF. MKT. 278/15, 28 Şafer 1313 (20 Ağustos 1895), lef 2.

⁹⁷ MŞH. SAİD. 123/12, lef 1, lef 2, lef 4.

⁹⁸ İzmir Gazetesi, 374-30, 30 Cemâzîe'l-âhîr 1322 (11 Eylül 1904).

⁹⁹ BOA. Y. A. HUS. 376/32, 9 Rebi'ü'l-âhîr 1315 (6 Eylül 1897); İzmir Gazetesi, 71-20, 29 Eylül 1313 (11 Ekim 1897).

¹⁰⁰ BOA. DH. MKT. 2539/139, 20 Cemâzîe'l-âhîr 1319 (4 Ekim 1901), lef 1.

5.7. İcazetname Verdiği Talebe

Hacı Mustafa Asım Efendi tahsilini tamamlayarak Uşak'a döndükten sonra Aybey mahallesinde harap ve ahşap ufak bir medreseye nail oldu. Babasından miras kalan cüzi emvalle, bazen rızkından tasarrufla, bazen de hayırseverlerin yardımlarıyla medresesindeki hücre sayısını otuz ikiye çıkarmaya muvaffak oldu. Medresesi avlusunda ahşap ufak bir cami de inşa ettirdi.¹⁰¹ Medrese daimi bir gelire sahip değildi. Müftülükten azledildikten sonra medreseyi idarede güçlük çekti. Ancak imkanlarını zorlayarak tedrisata devam etti. Medresesinde üç talebeye icazetname verdi.

İcazetname verdiği ilk talebe Hacı Hafız Abdullah Efendi idi. Hacı Hafız Abdullah Efendi 1902 yılında icazetname aldı. İcazetname aldıktan sonra Hacı Mustafa Asım Efendi Medresesinde müderris muavini sıfatıyla fahri olarak 1914 yılına kadar “ulüm ve fünün tadrîsi” ile iştigal etti. 23 Kasım 1914 tarihinde Uşak Darülhilafe Medresesi açıldı. Fahri olarak Uşak Darülhilafe Medresesi ikinci ve üçüncü sınıflar tertil-i Kur'an-ı Kerim muallimi tayin edildi. 14 Eylül 1915 tarihinde 300 kuruş aylık ücretle Uşak Darülhilafe Medresesine imam ve Kur'an-ı Kerim muallimi atandı.¹⁰² İcazetname verdiği ikinci talebe İsmail Hakkı Efendi idi. İsmail Hakkı Efendi İmamzade/Ayanzade Ömer Efendi ile Fatma Hanım'ın oğlu olarak 16 Nisan 1875 tarihinde Uşak'ta Sabah mahallesinde doğdu. Sabah mahallesindeki Hacı Zeybek İbtidai Mektebinde tahsil gördü. Mezun olduktan sonra Uşak Erkek Rüşdiye Mektebine dört yıl devam etti. 10 Ağustos 1888 tarihinde aliyyülâlâ derecede şehadetname aldı. 5 Kasım 1888 tarihinden itibaren Uşak'ta Ömer Hulusi Efendi Medresesinde tahsil gördü. Daha sonra Konya'da on üç yıl mantık, kelim, adab, beyan, fıkıh ve usul-i fıkıh tahsil etti. 14 Eylül 1902 tarihinde Feyziye Hususi Mektebine muallim-i evvel tayin edildi. 25 Ağustos 1906 tarihinde Hacı Mustafa Asım Efendi'den icazetname aldı. 18 Kasım 1909 tarihinde Uşak Gülistan-ı Marifet İbtidai Mektebine 350 kuruş maaşla muallim-i evvel atandı. 27 Ocak 1910 tarihinde Kütahya Mülki İdadi Mektebinde teşkil edilen heyet-i mümeyyizeden aliyyülâlâ derecede taşra mekatib-i ibtidaiyye muallim-i evvelliği ehliyetnamesi aldı. Açılan imtihanı kazanarak 14 Ekim 1916 tarihinde Uşak Darülhilafe Medresesi Farsça müderrisliğine ilaveten tayin edildi. Ocak 1918 tarihinde Uşak Gülistan-ı Marifet İbtidai Mektebi muallim-i evvelliğinden istifa etti. 15 Ocak 1918 tarihinde Uşak bidayet mahkemesine aza seçildi. 3 Ekim 1918 tarihinde azalıktan istifa etti. Arapça, Farsça ve Türkçe bilirdi.¹⁰³ Hacı Mustafa Asım Efendi'nin icazetname verdiği üçüncü talebe Hacı Hüseyin Remzi Efendi idi.

¹⁰¹ MŞH. SAİD. 143/13, lef 1, lef 2.

¹⁰² MŞH. SAİD. 116/21, lef 1, lef 2.

¹⁰³ MŞH. SAİD. 116/2, lef 1, lef 2.

Hacı Hüseyin Remzi Efendi hac farizasını yerine getirmek için gittiği Hicaz'dan dönüşünde bir süre Kahire'de kaldı. 23 Eylül 1896 tarihinde Uşak'a döndü. Uşak'ta tahsilini ikmal etmek için Hacı Mustafa Asım Efendi'nin halka-i tedrisine girdi. Mantık, meani, ilm-i kelim ve fıkıh tahsil etti. 10 Ağustos 1907 tarihinde icazetname aldı. İstanbul'a giderek Darülfünun-ı Osmani Hukuk Şubesi'ne kaydoldu. 12 Mart 1913 tarihinde imtihanla ehliyet ve liyakatini ispat ederek otuz yedi yaşında âlâ derecede şahadetname aldı. Türkçe, Arapça ve Farsça bilirdi. Fransızcaya aşinaydı.¹⁰⁴ Uşak'ta medrese tahsiline devam ederken 21 Mayıs 1897 tarihinde ibtidai ve rüşdi derecede altı yıllık Nümune-i Edeb Hususi Mektebini açtı.¹⁰⁵

Sonuç ve Değerlendirme

19. yüzyılda Osmanlı merkez ve taşra teşkilatında modernleşme süresi ile birlikte köklü değişiklikler yaşandı. Kalemîye sınıfı güçlendi. Seyfiye sınıfı askeri bürokrasi olarak önemini korudu. İlmiye sınıfı da geleneksel yapısını büyük ölçüde koruyarak varlığını sürdürdü. Kazalarda ilmiye sınıfını kadı/naib, müderris ve müftü temsil etti. Müftü, kadının ihtiyaç duyduğu fetvayı vermek suretiyle şer'î davaların karara bağlanmasında etkili oldu. Ahalinin gündelik hayata ve ahval-i şahsiyeye dair suallerine de cevap verdi.

Uşak kazasında kadı/naib ve müderrisler yanında müftü görev yaptı. II. Mahmut Döneminde görev yapan dört farklı müftü Uşak doğumlu idi. Seyyid Ömer Efendi altı defa müftü atandı. Dört defa suihali sebebiyle azledildi. Bir defa hacca gittiği için görevinden ayrıldı. Son görevindeyken vefat etti. İlk üç müftülüğü yaklaşık birer, dördüncü müftülüğü yaklaşık dört, beşinci müftülüğü yaklaşık yedi yıl sürdü. Müftüzade Seyyid Osman Efendi de altı defa müftü atandı. Voyvoda tayini ile ilgili ahali arasına fesat sokması ve taraf olması sebebiyle firar ettiği için iki defa azledilerek Güzelhisar ve Karahisarısahib'e sürgün edildi. Dört defa suihali sebebiyle azledildi. İlk görevi bir yıldan fazla, ikinci görevi yaklaşık iki, üçüncü görevi dört buçuk, dördüncü görevi bir yıl, beşinci görevi iki yıla yakın, altıncı görevi üç yıldan fazla sürdü. Mehmet Efendi bir defa müftü atandı. Yaklaşık dört ay görev yaptı. Yetersizliği sebebiyle azledildi. Boyacızade Seyyid Ali Efendi iki defa müftü tayin edildi. Yaklaşık üç yıl süren ilk görevinden suihali sebebiyle azledildi. İkinci görevi yaklaşık on beş ay devam etti. Tedrisatla meşgul olmayı tercih ettiği için görevinden ayrıldı. II. Mahmut Döneminde müftü tayin ve azillerinde ahalinin mahzarlarında ifadesini bulan şikayet ve talepler etkili oldu. Kadı arzları ile voyvoda şukkaları tayin ve azillerde bürokratik

¹⁰⁴ MŞH. SAİD. 116/4, lef 1, lef 2.

¹⁰⁵ BOA. MF. MKT. 489/46, 29 Şevvâl 1317 (2 Mart 1900), lef 2. Hacı Hüseyin Remzi Efendi ve Nümune-i Edeb Hususi Mektebi hakkında bkz. Biray Çakmak, "Modernleşen Osmanlı Taşrasında Maârif: Uşak Kasabası'nda Açılan Özel Okullar," 51-57.

süreci işletti. Şeyhülislamlık mahalli şikayet ve talepleri dikkate aldı. Müftülerin görevleri genelde kısa sürdü. Sık sık azledildiler.

Tanzimat Döneminde kazada sekiz farklı müftü görev yaptı. Abdülkerim Efendi bir buçuk yıldan fazla görevde kaldı. Hacca gittiği için görevinden ayrıldı. Seyyid Hafız Mehmet Seyfi Efendi yaklaşık iki buçuk yıl görev yaptıktan sonra suihali sebebiyle azledildi. Kır Halilzade Hafız Mehmet Emin Efendi, hakkında yapılan şikayetlere rağmen vefat ettiği 1856 yılına kadar on yıldan fazla görevde kaldı. Görücelizade Hüseyin Efendi istifa ettiği 1859 yılı sonuna kadar dört yıla yakın görev yaptı. Ali Efendi vefat ettiği tarihe kadar dört buçuk yıldan fazla görevde kaldı. Buğdaylızade Hoca Mustafa Asım Efendi sekiz buçuk yıla yakın müftülük yaptı. Aleyhindeki şikayetler azlinde etkili oldu. Hacı Veliyyüddin Efendi yaklaşık üç buçuk yıl görevde kaldı. Suihali sebebiyle azledildi. Adanalı Hüseyin Efendi iki buçuk yıldan fazla görev yaptıktan sonra azledildi. Kır Halilzade Hafız Mehmet Emin Efendi ve Buğdaylızade Hoca Mustafa Asım Efendi'nin görev süreleri daha uzundu. Azledilenlerin sayısı II. Mahmut Dönemindeki müftülere nazaran daha azdı. Hacca gitme ve vefat müftü değişikliklerinde daha fazla etkili oldu. Hiçbiri tekrar atanmadı. Görev süreleri II. Mahmut Dönemindekilere göre daha uzundu.

II. Abdülhamit Devrinde kazada iki farklı müftü görev yaptı. Seyyid Hafız Ahmet Nuri Efendi sekiz yıl görevde kaldı. Yerine 24 Ocak 1886 tarihinde Uşak ulemasından Hacı Mustafa Asım Efendi atandı. Yirmi üç yıla yakın görev yaptı. II. Meşrutiyetin ilanını müteakip suihali gerekçe gösterilerek görevinden el çektirildi. II. Meşrutiyet Döneminde Paşazade İbrahim Efendi ile Hafız Ali Rıza Efendi müftülük yaptı. Paşazade İbrahim (Tahtakılıç) Efendi Kütahya livası mekatib-i ibtidaiyye müfettişliğine atandığı 1910 yılı sonuna kadar yaklaşık iki yıl görevde kaldı. 5 Aralık 1910 tarihinde asaleten tayin edilen Hafız Ali Rıza Efendi uzun yıllar görevine devam etti. II. Abdülhamit ve II. Meşrutiyet dönemlerindeki müftülerin görev süreleri II. Mahmut ve Tanzimat dönemlerindeki görev sürelerine göre daha uzundu. Kısaca müftü görev sürelerinde süreç içinde belirli bir istikrar vardı.

Kazada en uzun süre görev yapan müftü Hacı Mustafa Asım Efendi idi. Hacı Mustafa Asım Efendi sekiz farklı şehirde yirmi dört yıldan fazla tahsil gördü. Dört icazetname aldı. Müftülük yanında medresesinde müderrislik yaptı. Üç talebeye icazetname verdi. Medresesi avlusunda ahşap küçük bir de cami inşa ettirdi. 100 kuruş 30 pare olan maaşı II. Abdülhamit'in 22 Eylül 1901 tarihli irade-i seniyyesi ile 400 kuruşa çıkarıldı. 20 Mart 1901 tarihinde İzmir paye-i mücerred-i ile taltif edildi. Mevzuat gereği kaza idare meclisi tabii azalığı yaptı. 1895-1899 yılları arasında kaza maarif komisyonu reisliğinde bulundu. Uşak Erkek Rüşdiye Mektebi yılsonu imtihanlarında heyet-i

mümeyyize reislik ve azalığı yaptı. Kaza protokolünde yer aldığı için birçok resmi merasim ve açılışta bulundu. Ahalinin sorunlarının resmi makamlara ulaştırılmasında aracılık yaptı. Azledilmesini müteakip Şeyhülislamlık ilmiye tahsisatından 200 kuruş maaş tahsis etti. 14 Ekim 1910 tarihinde maaşı 300 kuruşa yükseltildi. Farklı kazalarda görev yapan müftülerle ilgili yapılacak araştırmalarda elde edilecek bulguların karşılaştırma ve genelleme yapma imkanı vereceğine şüphe yoktur.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest:

Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. / The author declared that there is no conflict of interest.

Finansal Destek / Grant Support:

Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

Araştırma Eserleri

- Atar, Fahrettin. "Fetva." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 12: 486-496.
- Bulut, Mehmet. "Osmanlı'dan Günümüze Müftülerin Seçimleri, Atanmaları ve Seçimlerinde Esas Alınan Eğitim Kriterleri." *Dini Araştırmalar* 15:41 (Temmuz-Aralık 2012): 80-98.
- Çakmak, Biray. "Modernleşen Osmanlı Taşrasında Maârif: Uşak Kasabası'nda Açılan Özel Okullar." *Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)* 7:14 (Güz 2011): 40-64.
- Çakmak, Biray. "Uşak Kazası'nda Mekânın Mülkî-İdarî-Askerî-Adlî-Ticarî Organizasyonu ve Mülkî Nahiyelerin Yönetimi (1870-1908)." *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (HÜTAD)* 31:2 (Aralık 2014): 47-76.
- Çakmak, Biray. *Taşra İdaresinde Osmanlı Merkezîyetçiliği Gediz'de Kaza İdaresi ve Sorunları*. Ankara: Hitabevi Yayınları, 2019.
- Güneş, Mehmet. "1822-1830 Yılları Arasında Afyon'da İlmiye Sınıfına Mensup Yöneticiler." *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3:1 (2001): 91-104.
- İpşirli, Mehmet. "İlmiye." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 22: 141-145.
- İpşirli, Mehmet. "Mahzar." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 27: 398-401.
- İpşirli, Mehmet. "Nâib." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 32: 312-313.
- İpşirli, Mehmet. "Şeyhülislâm." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 39: 91-96.
- İpşirli, Mehmet. *Osmanlı İlmiyesi*. İstanbul: Kronik Kitap, 2021.
- Kütükoğlu, Mübahat S. *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 1994.

- Leylek, Mustafa Anıl. “Şeyhülislâmığa Ait 1 Numaralı Telhis Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (Vr. 83-170).” Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik, 2021.
- Özcan, Abdülkadir. “Deli.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 9: 132-135.
- Özkan, Ela. “19. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nin İdari Taksimatı (1839-1914).” Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ, 2017.
- Özkaya, Yücel. “Mütesellim.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 32: 203-204.
- Özvar, Erol. “Voyvoda.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 43: 129-131.
- Tekeli, İlhan ve Selim İlkin. *Ege’de Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı’na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989.
- Telli, Hasan. “Bulgaristan Lofça Müftülüğü (1834-1934).” *Marife* 21:2 (2021): 1045-1079.
- Varlık, Mustafa Çetin. “Anadolu Eyaleti.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 3: 143-144.
- Varlık, Mustafa Çetin. “Kütahya.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 26: 580-584.
- Yakut, Esra. “II. Meşrutiyet Dönemi’nde Müftülerle İlgili Gerçekleştirilen Hukukî Düzenlemeler.” *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3:1 (2003): 33-54.
- Yurdakul, İlhami. *Osmanlı İlmiye Merkez Teşkilatı’nda Reform (1826-1876)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.

Hüdavendigar Vilayeti Salnameleri

- 1871-1872/h.1288 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 2, Matbaa-ı Vilayet-i Hüdavendigar.
- 1884-1885/h.1302 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 12, Feraizcizade Matbaası.
- 1885-1886/h.1303 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 13, Matbaa-ı Vilayet.
- 1886-1887/h.1304 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 14, Matbaa-ı Vilayet.
- 1887-1888/h.1305 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 15, Matbaa-ı Vilayet.
- 1888-1889/h.1306 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 16, Matbaa-ı Vilayet.
- 1890-1891/m.1306 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 17, Matbaa-ı Vilayet.
- 1891-1892/m.1307 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 18, Matbaa-ı Vilayet.
- 1892-1893/h.1310 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 19, Matbaa-ı Vilayet.
- 1893-1894/h.1311 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 20, Matbaa-ı Vilayet.
- 1894-1895/h.1312 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 21, Matbaa-ı Vilayet.
- 1895-1896/h.1313 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 22, Matbaa-ı Vilayet.
- 1896-1897/h.1314 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 23, Matbaa-ı Vilayet.
- 1897-1898/h.1315 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 24, Matbaa-ı Vilayet.
- 1898-1899/h.1316 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 25, Matbaa-ı Vilayet.
- 1899-1900/h.1317 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 26, Matbaa-ı Vilayet.
- 1900-1901/h.1318 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Defa 27, Matbaa-ı Vilayet.

1901-1902/h.1319 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 28, Matbaa-ı Vilayet.
 1902-1903/h.1320 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 29, Matbaa-ı Vilayet.
 1903-1904/h.1321 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 30, Matbaa-ı Vilayet.
 1904-1905/h.1322 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 31, Matbaa-ı Vilayet.
 1905-1906/h.1323 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 32, Matbaa-ı Vilayet.
 1906-1907/h.1324 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 34, Matbaa-ı Vilayet.
 1907-1908/h.1325 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Defa 34, Matbaa-ı Vilayet.

Mevzuat

7 Cemâzîe'l-âhîr 1281 (7 Kasım 1864) Tarihli Vilayet Nizamnamesi, *Düstur*, 1. Tertib, Cilt 1, Matbaa-ı Âmire, 1289, 608-624.

Gazeteler

İzmir Gazetesi, 374-30, 30 Cemâzîe'l-âhîr 1322 (11 Eylül 1904).

İzmir Gazetesi, 71-20, 29 Eylül 1313 (11 Ekim 1897).

T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bab-ı Ali Sadaret Dairesi Kalemlerine Ait Belgeler, Sadaret Eyalet-i Mümtaze Kalemi Belgeleri

A. MTZ. (04). 36/6, 4 Rebî'ü'l-evvel 1314 (13 Ağustos 1896).

Bab-ı Ali Sadaret Dairesi Kalemlerine Ait Belgeler, Sadaret Mektubi Kalemi Belgeleri, Nezaret ve Devair Yazışmalarına Ait Belgeler

A. MKT. NZD. 161/8, 22 Zî'l-âhicce 1271 (5 Eylül 1855).

Bab-ı Ali Sadaret Dairesi Kalemlerine Ait Belgeler, Sadaret Mektubi Kalemi Belgeleri, Umum Vilayet Yazışmalarına Ait Belgeler

A. MKT. UM. 194/70, 21 Şa'bân 1271 (9 Mayıs 1855).

Bab-ı Ali Sadaret Dairesi Kalemlerine Ait Belgeler, Sadaret Mektubi Kalemi Belgeleri, Mühimme Kalemi (Odası) Belgeleri

A. MKT. MHM. 14/65, 30 Receb 1265 (21 Haziran 1849).

Bab-ı Ali Evrak Odası (Arşivi) Belgeleri

BEO. 129227, 10 Cemâzîe'l-âhîr 1319 (24 Eylül 1901).

BEO. 139662, 2 Rebî'ü'l-evvel 1320 (9 Haziran 1902).

BEO. 153612, 22 Muḥarrem 1321 (20 Nisan 1903).

BEO. 153613, 22 Muḥarrem 1321 (20 Nisan 1903).

BEO. 155258, 20 Şafer 1321 (18 Mayıs 1903).

BEO. 284266, 4 Şa'bân 1328 (11 Ağustos 1910).

Muallim Cevdet Tasnifi Belgeleri, Adliye

C. ADL. 69/4167, 25 Zî'l-âhicce 1240 (10 Ağustos 1825).

Muallim Cevdet Tasnifi Belgeleri, Zaptiye

C. ZB. 18/867, 21 Rebî'ü'l-evvel 1245 (20 Eylül 1829).

Muallim Cevdet Tasnifi Belgeleri, Maliye

C. ML. 641/26327, 29 Receb 1257 (16 Eylül 1841).

Dahiliye Nezareti Belgeleri, Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Belgeleri

DH. MUİ. 118/39, 8 Şa'bân 1328 (15 Ağustos 1910).

- Dahiliye Nezareti Belgeleri, Mektubi Kalemî Belgeleri
 DH. MKT. 101/27, 19 Muḥarrem 1311 (2 Aġustos 1893).
 DH. MKT. 1317/19, 18 Receb 1288 (3 Ekim 1871).
 DH. MKT. 2520/40, 22 Rebî'ü'l-âhir 1319 (8 Aġustos 1901).
 DH. MKT. 2539/139, 20 Cemâzîe'l-âḥir 1319 (4 Ekim 1901).
 DH. MKT. 433/37, 5 Rebî'ü'l-âhir 1313 (25 Eylöl 1895).
 DH. MKT. 627/78, 6 Şevvâl 1320 (6 Ocak 1903).
 Hatt-ı Hümayun Tasnifi
 HAT. 22827-D, 29 Cemâzîe'l-âḥir 1245 (26 Aralık 1829).
 HAT. 25675, 5 Şafer 1225 (12 Mart 1810).
 HAT. 26659, 29 Zî'l-ḥicce 1246 (10 Haziran 1831).
 HAT. 31688, 17 Zî'l-ka'de 1224 (24 Aralık 1809).
 HAT. 31790-A, 10 Muḥarrem 1225 (15 Şubat 1810).
 HAT. 31790-B, 16 Muḥarrem 1225 (21 Şubat 1810).
 HAT. 31790-D, 9 Muḥarrem 1225 (14 Şubat 1810).
 HAT. 31790-E, 29 Zî'l-ḥicce 1225 (25 Ocak 1811).
 HAT. 32582, 29 Zî'l-ḥicce 1232 (9 Kasım 1817).
 HAT. 33318, 29 Zî'l-ḥicce 1230 (2 Aralık 1815).
 HAT. 33318-B, 27 Cemâzîe'l-evvel 1230 (7 Mayıs 1815).
 HAT. 34155, 29 Zî'l-ḥicce 1225 (4 Şubat 1811).
 HAT. 51374, 29 Zî'l-ḥicce 1227 (3 Ocak 1813).
 Bab-ı Ali Sadaret Dairesi Kalemlerine Ait Belgeler, Hazine-i Evrak Müdürlüġü, 1310-1334 Yılları İradeleri, Maliye
 İrade. Maliye. 46/54 (1319C-06), 8 Cemâzîe'l-âḥir 1319 (22 Eylöl 1901).
 Bab-ı Ali Sadaret Dairesi Kalemlerine Ait Belgeler, Hazine-i Evrak Müdürlüġü, 1310-1334 Yılları İradeleri, Dahiliye
 İrade. Dahiliye. 1482/63 (1328Ş-03), 4 Şa'bân 1328 (11 Aġustos 1910).
 Bab-ı Ali Sadaret Dairesi Kalemlerine Ait Belgeler, Hazine-i Evrak Müdürlüġü, 1255-1309 Yılları İradeleri, Meclis-i Vala
 İrade. MVL. 27/440, 14 Receb 1257 (1 Eylöl 1841).
 İrade. MVL. 33/567, 7 Zî'l-ḥicce 1257 (20 Ocak 1842).
 Bab-ı Ali Bünyesindeki Diġer Dairelere Ait Belgeler, Meclis-i Vala Riyaseti Belgeleri
 MVL. 16/31, 25 Şa'bân 1263 (8 Aġustos 1847).
 MVL. 740/52, 5 Şa'bân 1284 (2 Aralık 1867).
 Maarif Nezareti, Mektubi Kalemî Belgeleri
 MF. MKT. 278/15, 28 Şafer 1313 (20 Aġustos 1895).
 MF. MKT. 489/46, 29 Şevvâl 1317 (2 Mart 1900).
 Bab-ı Ali Bünyesindeki Diġer Dairelere Ait Belgeler, Şura-yı Devlet Belgeleri
 ŞD. 1535/10, 8 Cemâzîe'l-âḥir 1288 (25 Aġustos 1871).
 ŞD. 2476/7, 6 Cemâzîe'l-âḥir 1301 (3 Nisan 1884).
 ŞD. 2866/10, 22 Şafer 1289 (1 Mayıs 1872).

Yıldız Sarayı Arşivi Belgeleri, Mütenevvi Maruzat Evrakı

Y. MTV. 212/120, 24 Zî'l-ka'de 1318 (15 Mart 1901).

Y. MTV. 47/150, 18 Cemâzîe'l-âhîr 1308 (29 Ocak 1891).

Yıldız Sarayı Arşivi Belgeleri, Sadaret Hususi Maruzat Evrakı

Y. A. HUS. 376/32, 9 Rebî'ü'l-âhîr 1315 (6 Eylül 1897).

Maliye Nezareti Defterleri, Varidat Muhasebesi Defterleri

ML. VRD.d., 803, 29 Zî'l-ħicce 1258 (31 Ocak 1843).

T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 30-18-1-1, 5-18-17, 21.06.1922.

İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi (İSTM. MŞH)

İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi, Meşihat Defterleri

İSTM. MŞH. DFT1.d., 35.

İSTM. MŞH. DFT1.d., 36.

İSTM. MŞH. DFT2.d., 1967.

İSTM. MŞH. DFT2.d., 1969.

İSTM. MŞH. DFT2.d., 1970.

İSTM. MŞH. DFT2.d., 2320.

İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi Ulema Sicil Dosyaları

MŞH. SAİD. 116/19.

MŞH. SAİD. 116/2.

MŞH. SAİD. 116/21.

MŞH. SAİD. 116/4.

MŞH. SAİD. 116/7.

MŞH. SAİD. 123/12.

MŞH. SAİD. 142/24.

MŞH. SAİD. 143/13.

MŞH. SAİD. 162/3.

